

Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove

Markač, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:120477>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences -
Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad
Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove

Kristina Markač

Zagreb, rujan, 2016.g.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad
Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove

Kristina Markač

Anita Jandrić – Nišević, mentorica

Ivana Jeđud – Borić, komentorica

Zagreb, rujan, 2016.g.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Kristina Markač

Mjesto i datum: Zagreb, rujna

Sažetak

Cilj ovog rada je dati prikaz zakonskog okvira pripreme za otpust, programa pripreme za otpust u penalnim ustanovama, uloge probacijske službe i civilnog sektora u prihvatu zatvorenika otpuštenih na slobodu te pružiti pregled postojećih istraživanja iz područja očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska na slobodu. Također, prikazuje studentsko istraživanje očekivanja zatvorenika provedeno s ciljem opisivanja očekivanja od povratka na slobodu iz perspektive zatvorenika te specifičnim ciljevima spoznavanja strahova povezanih s percipiranom budućnosti, doživljaja tretmana i pripreme za otpust od strane zatvorenika. Na posljetku daju se smjernice za buduća istraživanja navedenog područja na temelju istraživanja i proučene literature.

Ključne riječi na hrvatskom jeziku: zatvorenici, očekivanja, priprema za otpust

Summary

The goal of this paper is to provide a legal framework for the preparation for release, the program for the preparation for release within penal institutions, and the part the probation service and the civil sector play in taking over prisoners who have been released. It also provides an overview of existing research on what prisoners expect from life after release. The paper contains an independent student survey conducted on prisoners awaiting release. The survey was conducted with the goal of ascertaining a prisoner's view of being released, focusing both on specific fears connected to the perceived future, and on the prisoner's experience of the treatment and preparation for release. The paper concludes with guidelines for future research in the aforementioned field, which in turn are based on the results of the included survey and the research of field specific literature referenced within the paper.

Key words: prisoners, expectations, preparation for release

SADRŽAJ DIPLOMSKOG RADA

1. UVOD	1
1.1 PROBLEMSKA PITANJA	1
2. ZAKONSKI OKVIR PRIPREME ZA OTPUST I OTPUSTA ZATVORENIKA	2
3. PRIPREMA ZA OTPUST U KAZNIONICAMA/ZATVORIMA	6
4. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA	18
4.1 PROBACIJSKI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE.....	21
4.2 ULOGA CIVILNOG SEKTORA U PROVOĐENJU POSLIJEPENALNOG PRIHVATA	27
4.2.1 <i>Pozitivni primjeri u Republici Srbiji i Federaciji Bosne i Hercegovine</i>	31
5. OČEKIVANJA ZATVORENIKA O ŽIVOTU NAKON IZLASKA IZ PENALNE USTANOVE - PREGLED DOSADAŠNJIH SPOZNAJA	33
5.1 ISTRAŽIVANJE U SAD-U („ <i>RETURNING HOME: UNDERSTANDING THE CHALLENGES OF PRISONER REENTRY</i> “).....	34
5.1.1 <i>Sudjelovanje zatvorenika u programima</i>	35
5.1.2 <i>Očekivanja vezana uz nošenje s izazovima na slobodi</i>	36
5.1.3 <i>Očekivanja vezana uz rad/pronalazak posla</i>	37
5.1.4 <i>Očekivanja vezana uz zlouporabu sredstava ovisnosti</i>	39
5.1.5 <i>Očekivanja vezana uz obrazovanje</i>	39
5.1.6 <i>Očekivanja vezana uz odnose u obitelji</i>	39
5.1.7 <i>Poštivanje zakona i recidiv</i>	41
5.2 ISTRAŽIVANJE U HRVATSKOJ	42
5.3 REZULTATI ISTRAŽIVANJA „OČEKIVANJA ZATVORENIKA O ŽIVOTU NAKON IZLASKA IZ PENALNE USTANOVE“	44
5.4 SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA	48
6. ZAKLJUČAK	50
7. LITERATURA	51

1. UVOD

Budućnost za ljude predstavlja prostor i vrijeme nepoznatog, a nepoznato uvijek izaziva određen osjećaj neugode i potencijalnog rizika, ali s druge strane i nadanja (Cifrić, 1994). „Na percepciju budućnosti utječe ukupno socijalno iskustvo, povijesna refleksija, sposobnost za utopijsko mišljenje i maštu, vrijednosni sustavi (kultura) u kojima živimo te individualna obilježja – od strahova do nadanja“(Cifrić, 1994:4).

Psihološki rječnik očekivanje definira kao stanje napetosti emocionalnog predviđanja, odnosno iščekivanja¹.

Period prije izlaska iz kaznionice ili zatvora te nakon izlaska je kako prilagodbeno tako i psihički zahtjevan za svakog zatvorenika neovisno o situaciji koja ga čeka na slobodi. Od velike važnosti je saznati informacije o očekivanjima zatvorenika te njihovim potencijalnim strahovima kako bi se programi pripreme za otpust mogli što bolje prilagoditi potrebama zatvorenika koji izlaze na slobodu. Svaki bivši zatvorenik suočava se s određenim preprekama na slobodi. U nekim segmentima ih ograničava boravak u zatvoru, odnosno društvo stigmatizacijom, dok u drugima nedostatak vještina te ekonomska kriza koja vlada u zemlji. Svaka osoba ima očekivanja vezana uz svoju budućnost pa tako i zatvorenici, osobito ako uzmemo u obzir da izlazak iz zatvora predstavlja veliku prekretnicu u njihovim životima. Normalno je da imaju različita očekivanja vezana uz budući život, u nekoj mjeri ovisna o životu prije zatvaranja, trenutnoj situaciji te planovima za budućnost.

1.1 Problemska pitanja

U radu se prikazuju spoznaje iz literature vezano uz ovu temu, no postoji potreba za istraživanjima novijeg datuma vezano uz očekivanja zatvorenika te probleme koje percipiraju po izlasku. Postojeće strano istraživanje provedeno je u SAD-u, a u Hrvatskoj je provedeno istraživanje (Žakman-Ban, Šućur, 2005) na uzorku zatvorenica koje se samo usputno dotaklo područja očekivanja o životu nakon izlaska tako da nemamo detaljne podatke o očekivanjima zatvorenika na području RH. Ostala istraživanja u RH daju nam informacije o problemima i poteškoćama s kojima se susreću bivši zatvorenici, no kada zatvorenici izađu iz zatvora, odnosno kaznionice već je kasno za pripremu za nošenje s tim poteškoćama. Stoga su nam

¹ <http://psychologydictionary.org/expectation/>

potrebne informacije o njihovim očekivanjima, najviše strahovima, kako bi tretmansko osoblje u penalnim ustanovama moglo individualno i skupno prilagoditi programe pripreme za otpust zatvorenika te ih otpustiti što spremnije za budući život na slobodi. Rehabilitacija predstavlja rezultat planirane intervencije usmjerene na počinitelja i reduciranje kriminalne aktivnosti, bilo da je postignuta promjena u ličnosti, sposobnostima, odnosno vještinama, vrijednostima ili ponašanju (Damjanović, Jandrić, Doležal, 2002). Dakle, složen je put do uspješne rehabilitacije počinitelja, započinje u penalnoj ustanovi i nastavlja se vani sve do uspješne resocijalizacije.

2. ZAKONSKI OKVIR PRIPREME ZA OTPUST I OTPUSTA ZATVORENIKA

Zakoni Republike Hrvatske u određenoj mjeri reguliraju postupak i sadržaj pripreme za otpust te samog otpusta zatvorenika s izvršavanja kazne zatvora. U sustavu RH poslovi tretmanske službe u penalnim ustanovama i poslovi probacijske službe su u praksi odvojeni i slabo povezani, odnosno uglavnom tamo gdje završava posao službe tretmana započinje posao probacijske službe. Nasuprot tome, postoji velika potreba za suradnjom više sektora za što uspješniju reintegraciju zatvorenika u društvo. Postojeću situaciju problematiziraju Maloić, Rajić i Mažar (2015) u svom članku „Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata“ što je detaljnije navedeno u poglavlju 4.1.

Probacijski poslovi određeni su i regulirani Zakonom o probaciji NN 143/12. U prvom stavku članka 2. opisana je svrha i sadržaj probacijskih poslova „*Probacijski poslovi obavljaju se s ciljem zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela, a od posebnog su interesa za Republiku Hrvatsku.*“

Jedan od prvih koraka probacijskog službenika pri novom slučaju je izrada Pojedinačnog programa postupanja. Izrađuje se u slučajevima kada je osoba otpuštena na slobodu s uvjetnim otpustom, po punom izvršenju kazne zatvora i posebnih obveza iz Kaznenog zakona te kod zamjene kazne zatvora radom za opće dobro i izricanja zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu. U opis poslova probacijskih službenika spada i procjena kriminogenog rizika i tretmanskih potreba osobe uključene u probaciju kada za to postoji

potreba². Tijekom izrade Pojedinačnog programa postupanja probacijski službenik ima na raspolaganju relativno siromašne informacije o bivšem zatvoreniku što ne bi bio slučaj kada bi imao pristup informacijama kojima je raspolagao službenik tretmana u zatvoru, odnosno kaznionici. Probacijski sustav ima odličan računalni sustav (PIS), dok zatvorski računalni sustav postoji ali se ne koristi u većini ustanova. Velik je to nedostatak s obzirom da bi postojanje zajedničkog sustava ili korištenje dijelova probacijskog, odnosno zatvorskog računalnog sustava značajno olakšalo rad službenika.

U izvršavanje pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora spadaju i razne pogodnosti koje se zatvoreniku odobravaju s obzirom na razinu uspješnosti u penalnoj ustanovi. Dakle, pogodnosti čine određenu poveznicu između probacijske službe i službe tretmana. Odnosno, služba tretmana u penalnoj ustanovi od probacijske službe traži mišljenje i obavještavanje žrtve prilikom izlaska zatvorenika na slobodu te pribavljanja podataka o stanju na terenu prilikom odlaska zatvorenika na pogodnosti u mjesto prebivališta odnosno boravišta te po otpustu s izvršavanja kazne zatvora.

Također, probacijski ured na zahtjev predsjednika vijeća za uvjetne otpuste izrađuje procjenu uvjeta i rizika za prihvata zatvorenika u zajednici, utvrđuje mogućnosti nastavka provođenja obveza utvrđenih pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora (nastavak školovanja, nastavak liječenja ili odvikavanja od ovisnosti, nastavak drugih posebnih programa) te prikuplja i dostavlja obavijesti o mogućnosti smještaja i zapošljavanja osobe koja se otpušta s izvršavanja kazne zatvora ili kazne dugotrajnog zatvora³ (Čl. 28.). Ured za probaciju obavlja poslove pripreme prihvata zatvorenika poslije otpusta na zahtjev zatvora ili kaznionice.

Zakon o izvršavanju kazne zatvora RH⁴ među ostalim regulira postupanje tretmanskog osoblja tijekom izvršavanja kazne zatvora i kazne dugotrajnog zatvora i postupke pripreme zatvorenika za otpust te uvjete i postupak uvjetnog otpusta. Pogodnosti su osim neke vrste nagrade za dobro vladanje i ponašanje, predviđene i kao priprema za otpust, odnosno prilagođavanje na život na slobodi. Postepenim uvođenjem sve više pogodnosti uključujući i pogodnosti dužeg izlaska i ostanka na slobodi, malo po malo osobu se sve više uvodi u

² <http://www.zakon.hr/z/234/Zakon-o-probaciji>

³ <http://www.zakon.hr/z/234/Zakon-o-probaciji>

⁴ <http://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>

obitelj, zajednicu i cjelokupni život na slobodi kako bi se olakšao proces resocijalizacije jednom kad osoba izvrši kaznu zatvora i izađe na slobodu.

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora priprema za otpust počinje nakon dolaska zatvorenika u penalnu ustanovu (kaznionicu ili zatvor). Pod tim pripremama misli se prvenstveno za pripremu zatvorenika da bude odgovorniji prema sebi i drugima oko sebe poticanjem na odgovorno sudjelovanje u pripremi za otpust u penalnoj ustanovi i izvan nje, a posebno na održavanje odnosa s obitelji, kontaktiranje s tijelima državne vlasti, ustanovama i udrugama koje se bave uključivanjem zatvorenika u život na slobodi (Čl. 164. St. 1). U pripremu za otpust spadaju i svi programi tretmana, edukacijski programi i radionice, rad i korištenje slobodnog vremena koji zatvorenika od prvog dana boravka u ustanovi pripremaju za život na slobodi koji je društveno prihvatljiv.

Detaljnije i usmjerenije pripreme za otpust počinju najkasnije 3 mjeseca prije otpusta zatvorenika njegovim uključivanjem u pojedinačni ili skupni savjetodavni rad u vezi pripreme za otpust⁵ (Čl. 164. St. 2). Pripreme za otpust su iznimno važne, naročito kod dugotrajnih kazni zatvora, kako bi se zatvoreniku olakšao izlazak na slobodu. No, te pripreme nisu dovoljne jer se problemi pojavljuju po izlasku iz zatvora te je posao probacijske službe da radi s bivšim zatvorenikom na lakšem nošenju s problemima i njihovom rješavanju. Suradnja sektora probacije i zatvorskog sektora potrebna je kako bi jedni druge uputili na određene probleme s kojima se zatvorenik nosi još u zatvoru, odnosno s obzirom na izvid situacije na terenu koji obavlja probacijska služba pripremiti zatvorenika na situaciju na slobodi.

U slučajevima kada zatvorenik izdržava kaznu zatvora zbog kaznenog djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, protiv života i tijela ili kaznenog djela s elementima nasilja, penalna ustanova je dužna obavijestiti ustrojstvenu jedinicu Ministarstva pravosuđa nadležnu za podršku žrtvama i svjedocima kako bi mogla obavijestiti žrtvu, odnosno oštećenika ili njihovu obitelj o izlasku počinitelja na slobodu⁶ (Čl. 164. St. 4). Unutar ovih glava Kaznenog zakona uglavnom su najteža kaznena djela i teško da će žrtva, odnosno njezina obitelj odobravati puštanje zatvorenika na slobodu. Ukoliko se radi o manjoj sredini reintegracija će biti još kompliciranija i teža, no često zatvorenici nemaju drugu opciju nego se vratiti u svoju sredinu bez obzira na to kako će biti prihvaćeni.

⁵ <http://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>

⁶ <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

U članku 165. stavku (1) Zakona o izvršavanju kazne zatvora, navodi se mogućnost obraćanja nadležnom sucu izvršenja radi pružanja pomoći i podrške. U praksi se otpušteni uglavnom samo jave sucu izvršenja jer im je to naloženo kao obaveza i ne vide tu potencijal za pružanje pomoći ili podrške od strane suca za izvršenje te na njega gledaju kao i na sve druge pravosudne institucije sa željom da što prije riješe sve obaveze prema njima.

Prilikom otpusta zatvorenika daje mu se potvrda o otpuštanju, vraćaju mu se sve osobne stvari i stvari s pologa, novac i dragocjenosti, te mu se subvencioniraju troškovi putne karte do mjesta prebivališta, dok u slučaju stranog državljanina omogućava plaćen put do državne granice Republike Hrvatske⁷ (Čl. 167.).

U slučajevima kada se radi o zatvoreniku iznimno lošeg materijalnog statusa, daje mu se odgovarajuća odjeća, obuća ili pomoć u visini jedne dnevnice prema općim propisima. Isto tako ne zanemaruje se niti zdravstveno stanje otpuštene osobe te u slučaju nemogućnosti putovanja zbog bolesti penalna ustanova osigurava prijevoz do mjesta prebivališta ili se osigurava nastavak liječenja u zdravstvenoj ustanovi najbližoj mjestu otpusta. O toj mogućnosti odlučuje sudac izvršenja na prijedlog penalne ustanove ili otpuštene osobe troškove liječenja snosi nadležni Centar za socijalnu skrb⁶. U slučajevima kada osoba koja izlazi iz penalne ustanove nema riješeno stambeno pitanje, u RH više ne postoji pružanje mogućnosti privremenog smještaja, već se sve prebacuje na centre za socijalnu skrb koji s obzirom na okolnosti osobe nude više mogućnosti uglavnom financijske potpore.

Prema Kaznenom zakonu RH „Svrha kažnjavanja je izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibeljnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo^{6a}“ (Čl. 41.). Kazneni zakon, kao i Zakon o probaciji naglašava element omogućavanja reintegracije počinitelja u društvo te kroz taj element nailazimo na najvažniji poveznicu zatvorskog i probacijskog sustava, zajednički cilj.

⁷ <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

3. PRIPREMA ZA OTPUST U KAZNIONICAMA/ZATVORIMA

Nakon dolaska zatvorenika u penalnu ustanovu započinje njegova priprema za otpust. Naravno da osoblje tretmana neće odmah po dolasku pripremati zatvorenika s višegodišnjom kaznom zatvora na situaciju s kojom će se susresti po izlasku, već se spomenuta priprema odnosi na tretmanski rad sa zatvorenikom u sklopu individualnih i grupnih programa. Programi tretmana koji postoje u zatvorskom sustavu namijenjeni su razvoju i prihvaćanje odgovornosti za svoje postupke, razvoju radnih vještina i navika te provođenju slobodnog vremena na društveno prihvatljiv i poželjan način. Drugim riječima, programi tretmana korak po korak pripremaju zatvorenika od prvog dana boravka u ustanovi za život na slobodi koji je društveno prihvatljiv. Svaki zatvorenik dolazi u penalnu ustanovu kao zasebna osoba koja donosi svoje karakteristike, navike, probleme i planove sa sobom. Posao tretmanskog osoblja je da kroz sva svoja znanja i mogućnosti koje ima na raspolaganju te kroz programe tretmana djeluje preventivno kako se osoba po izlasku iz zatvora ne bi vratila starom načinu života te kako bi uz novostečena znanja i vještine mogla živjeti produktivno i poštujući društvene norme.

Osoblje tretmana ostvaruje suradnički odnos sa zatvorenicima te zajedno s njima stvara moguća rješenja za njihove probleme uvažavajući njihove mogućnosti. Na početku se radi na prilagođavanju uvjetima u ustanovi, uključivanju u rad i aktivnosti slobodnog vremena te programe tretmana koji će mu biti od pomoći. Zatvorenici se kroz rad na sebi te pogodnosti koje ostvaruju s obzirom na svoje ponašanje i vrijeme provedeno u ustanovi za vrijeme trajanja kazne pripremaju za otpust (Zećirević, 2013).

U hrvatskom zatvorskom sustavu programi se dijele na opće, posebne i male rehabilitacijske programe. Opći programi tretmana podrazumijevaju prije svega rad, slobodno vrijeme i edukaciju. Način sudjelovanja osuđenih u sadržajima koji su ponuđeni te razina tretmana koji im se pruža neposredno je povezan s ocjenom uspješnosti njihova funkcioniranja u kaznenom zavodu. Razina uspješnosti ima direktne posljedice na određivanje nagrada, odnosno pogodnosti i uvjetnog otpusta (Mikšaj-Todorović, Buđanovac, Brgles, 1998).

Rad unutar hrvatskih penalnih ustanova je dobrovoljan te se zatvorenici mogu zaposliti na poslove unutar kruga kaznionice, odnosno zatvora ili kod drugog poslodavca izvan ustanove u slučaju ispunjavanja uvjeta za vanjski rad.

No, obujam poslova unutar penalnih ustanova je ograničen i relativno malen te u potpunosti ovisan o objektivnim mogućnostima penalnih ustanova (Uzelac, Žakman-Ban, Farkaš, 2008).

Rad zatvorenika i strukovno osposobljavanje ne doživljavaju se kao tretman, no jedan su od najvažnijih tretmanskih postupaka u ostvarivanju svrhe izvršavanja kazne zatvora odnosno rehabilitacije zatvorenika i smanjenju recidivizma. Na rad se nastoji rasporediti što veći broj zatvorenika, naravno sukladno njihovim zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i vještinama te sigurnosnu procjenu i iskazani interes za radni angažman⁸.

Rad zatvorenika organiziran je u okviru radionica u kaznionicama i zatvorima te se u njima obavljaju poslovi obrade drva i metala, ugostiteljstva, poljoprivrede, održavanja, šljunčarenja, eksploatacije kamena, izrade betonske galanterije i slično. Zatvorenici u kaznionicama i zatvorima također obavljaju i pomoćno-tehničke poslove poput održavanja čistoće i urednosti prostorija i kruga kaznionice/zatvora, pranja vozila, ličenja, pomoćnih poslova u praonici rublja, kuhinji, skladištu, zatvorskoj radionici i slično⁷.

Rad u ustanovi predstavlja klasični dio penološkog tretmana i iznimno je važan segment cjelokupnog tretmana (Uzelac, Žakman-Ban, Farkaš, 2008). Rad zatvorenika je iznimno bitan jer se na taj način zatvorenicima omogućuje održavanje i stjecanje stručnog znanja i iskustva, osposobljavanje, a bitno je i za njihove tjelesne i duševne potrebe (Damjanović, Jandrić, Doležal, 2002).

Osim rada izobrazba zatvorenika je također od izuzetne važnosti jer obrazovanjem i učenjem stječu nova znanja i vještine koje im mogu omogućiti odabir novog životnog stila kada izađu na slobodu (Damjanović, Jandrić, Doležal, 2002).

U slobodno vrijeme zatvorenici se mogu uključiti u likovne, tehničke, glazbene, literarne, dramske, novinarske, informatičke i slične radionice, raspravne klubove, vježbaonice i tome slično te praćenje televizijskog i radijskog programa. Radionice se organiziraju prema mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora te je s obzirom na okolnosti moguće omogućiti samoorganiziranje slobodnog vremena na vlastiti trošak ako to ne narušava sigurnost i red i ne ometa druge zatvorenike. Uz to, zatvorenici mogu koristiti i knjižnicu te je penalna ustanova dužna organizirati jednom u tri mjeseca prigodna raznovrsna sportsko rekreacijska natjecanja, predavanja i umjetničke priredbe. Organizaciji slobodnog vremena

⁸ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/rad-zatvorenika-i-strukovna-izobrazba/6162>

pridaje se velika pažnja jer se kroz kvalitetno provođenje slobodnog vremena kod zatvorenika razvijaju određene vještine i pobuđuju novi interesi koji bi im u životu na slobodi mogli biti od velike pomoći da razvije životni stil koji ne uključuje kršenje zakona (Damjanović, Jandrić, Doležal, 2002).

Posebni programi tretmana podrazumijevaju grupni i individualni psihosocijalni tretman zatvorenika, ovisno o planu provedbe programa te predstavljaju osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju zatvorenika. Djelujući izravno na dinamičke kriminogene čimbenike, programi stvaraju pretpostavke za promjene u ponašanju, stavovima i vrijednostima te na taj način izravno utječu na ostvarivanje primarne svrhe izvršavanja kazne zatvora, tj. nečinjenje kaznenih djela. Provođenje posebnih programa tretmana prepušteno je tretmanskom osoblju ustanove, koji programe provode uz posrednu suradnju liječnika i psihijatra ukoliko ih ustanova ima, a posredno su u provedbu uključeni i strukovni učitelji, odjelni pravosudni policajci, nastavnici i drugi.⁹

Posebni programi usmjereni su na dinamičke kriminogene čimbenike te nastoje stvoriti preduvjete za promjene u ponašanju, stavovima i vrijednostima s ciljem smanjenja rizika od ponovnog počinjenja kaznenog djela. U hrvatskom penalnom sustavu postoje posebni programi tretmana, namijenjeni određenim skupinama počinitelja. U Kaznionici u Požegi provode se sljedeći programi¹⁰: Zatvorenik kao roditelj, Tretman ovisnika o drogama – KLO, Tretman ovisnika o alkoholu - KLA, Vozač čimbenik sigurnosti u prometu, PORTOS te programi razvoja socijalnih vještina, informatičkog opismenjavanja i pripreme za zapošljavanje. Uz navedene programe, saznajemo od kolega, da se provodi i Tretman oboljelih od PTSP-a, ART (tretman nasilnih delinkvenata) te u Lipovici i program Mali promet namijenjen svima koji žele saznati nešto novo ili utvrditi znanja prometnih propisa i ponašanja u prometu. Navedeni programi usmjereni su na razvoj raznih vještina i stjecanja novih znanja s ciljem lakšeg iskorištavanja prilika koje im se pružaju i u konačnici socijalno prihvatljivog ponašanja na slobodi.

⁹ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

¹⁰ <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

Tijekom 2014. godine u penalnim ustanovama primjenjivali su se posebni programi: tretman ovisnika o alkoholu, tretman ovisnika o drogama, tretman osoba oboljelih od PTSP-a, trening kontrole agresivnog ponašanja - ART, tretman seksualnih delinkvenata (PRIKIP - prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja) i tretman počinitelja kaznenih djela u prometu te edukativno razvojni program „Zatvorenik kao roditelj“. U posebne programe tretmana je tijekom 2014. godine bilo uključeno 1560 zatvorenika što čini 25,1%.¹¹

TRETMAN POČINITELJA NASILNIH KAZNENIH DJELA - ART

Tretman počinitelja nasilnih kaznenih djela, odnosno program “ART” (Aggression Replacement Training), odnosno TKAP (Trening kontrole agresivnog ponašanja) uveden je 2008. godine u hrvatski penalni sustav kao jedan od tzv. posebnih programa u Kaznionici u Lepoglavi. (Kovčo-Vukadin, 2010). Ciljevi programa su: smanjenje recidivizma vezanog uz kaznena djela s elementima nasilja te pozitivna promjena u ponašanju zatvorenika i smanjenje broja i intenziteta nasilnih incidenata, što bi u konačnici trebalo dovesti do promjene osobe koja je potrebna za uspješnu reintegraciju počinitelja u društvo, odnosno zajednicu. Program provode 2 terapeuta koja su prošla posebnu edukaciju. Program traje 10 tjedana i odvija se 2 puta tjedno po 90 minuta u grupama od 5 do 10 zatvorenika. Aktivnosti programa usmjerene su rješavanju ili barem ublažavanju problema s agresivnim porivima kroz učenje racionalnog razmišljanja, predviđanje posljedica, igranje uloga, vođenje dnevnika ljutnje, rasprave i savjetovanja, učenje metoda relaksacije i promišljanje alternativnih načina za rješavanje problema.¹² Navedene aktivnosti zahtijevaju određenu razinu razumijevanja, odnosno inteligencije kod polaznika te spremnost na promjenu, no ukoliko ih polaznik uspije usvojiti tijekom programa i spreman je koristiti naučeno nakon izlaska, puno lakše će se reintegrirati u društvo, poštivati društvene norme te na taj način izbjegavati činjenje kaznenih djela što i jest najvažniji cilj tretmana zatvorenika. ART obuhvaća 3 komponente na kojima se intenzivno radi. Prva je bihevioralna komponenta, odnosno trening socijalnih vještina usmjeren povećanju asertivnosti, samokontrole, tolerancije na frustraciju i komunikacije. Druga je

¹¹<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

¹² <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

emocionalna komponenta trening kontrole ljutnje kojoj je cilj poboljšanje samokontrole i upravljanje agresijom. Treća je vrijednosna komponenta, odnosno trening moralne prosudbe kojem je cilj postizanje više razine moralnog rezoniranja. Tijekom programa detaljno se razrađuje lanac kontrole bijesa kako bi se skrenula pažnja sudionika na okidače njihovog agresivnog ponašanja te načini za socijalno prihvatljivo nošenje s njima¹³.

ART se u 2014. godini provodio u Kaznionici u Glini, Kaznionici u Lepoglavi, Kaznionici u Lipovici-Popovači, Kaznionici u Požegi (Odjel za izvršavanje maloljetničkog zatvora), u Zatvoru u Puli-Pola, Zatvoru u Zagrebu, Odgojnom zavodu u Požegi i Odgojnom zavodu u Turopolju. Tijekom 2014. godine u program je bilo uključeno ukupno 52 zatvorenika.¹⁴

TRETMAN ZATVORENIKA S KAZNENIM DJELOM IZ PROMETA

Tretman zatvorenika s kaznenim djelom iz prometa u zatvorskom sustavu počeo se provoditi 2005. godine u Kaznionici u Lipovici – Popovači. Tretman zatvorenika počinitelja kaznenih djela u prometu provodi se samo u dvije kaznionice i to u Kaznionici u Lipovici - Popovači i u Kaznionici u Valturi. To su jedine kaznionice u koje se upućuju zatvorenici osuđeni za kaznena djela iz prometa. Osobe osuđene na kaznu zatvora zbog počinjenog kaznenog djela iz prometa najčešće nisu visoko kriminalizirane niti visoko sigurnosno rizične te kaznu zatvora u pravilu izvršavaju u poluotvorenim i otvorenim uvjetima. Njihovo kazneno djelo uglavnom je učinjeno iz nehaja, no završilo teškim posljedicama. Program se provodi u zatvorenim grupama od po 12 – 15 zatvorenika u trajanju od 7 mjeseci te se prema potrebi pruža i individualna podrška zatvorenicima sa koji su kao posljedicu prometne nesreće razvili PTSP. Kazneno djelo iz prometa kod jednog dijela zatvorenika posljedica je iznenadnog nesretnog slučaja, dok je kod drugog dijela posljedica kontinuiranog neodgovornog ponašanja u prometu. Dio zatvorenika s kaznenim djelom iz prometa teško se nosi s posljedicama svojeg djela pa im je potrebna dodatna pomoć na psihološkoj razini kako bi se suočili s djelom i posljedicama. U 2014. godine u tretman zatvorenika počinitelja kaznenih djela u prometu bilo

¹³ www.azoo.hr/images/razno/Frljak.ppt

¹⁴ <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

je uključeno 104 zatvorenika.¹⁵ Kod uključivanja u program posebno se uzimaju u obzir sljedeće osobine počinitelja: nedovoljna kritičnost prema kaznenom djelu, vjerojatnost kriminalnog povrata, počinjenje djela u stanju alkoholiziranosti visokog stupnja, znatno prekoračenje brzine pri počinjenju, rizičan način vožnje, prethodna prekršajna kažnjavanost, profesionalni vozači i potreba za psihološkom potporom u prevladavanju posljedica djela (Mikuš, Franjić, 2010). Kratkoročni ciljevi programa su: upoznavanje prometnih propisa, stjecanje uvida u uzroke i posljedice prometnih nesreća i poboljšanje prometne kulture, te dugoročni: prevencija prekršajnih i kaznenih djela iz prometa i prevencija recidivizma kod počinitelja prekršajnih i kaznenih djela iz prometa. Iskustva u provođenju programa pokazala su potrebu rada na području poznavanja prometnih propisa, uzroka prometnih nesreća (posebno: alkohola, droge i brzine), posljedica prometnih nesreća (posebno: odnos počinitelja i oštećenih) te prometne kulture (Mikuš, Franjić, 2010). Program usko cilja na elemente koji su rizični za neodgovorno ponašanje u prometu i ponavljanje kaznenog djela. Usmjeren je na ponašanje u prometu koje je ključno kod ovih kaznenih djela, te s obzirom da je za promjenu stavova potrebno duže vrijeme, promjenu ponašanja moguće je postići i u kraćem vremenskom periodu.

U okviru programa održana je radionica koja je uključivala sudjelovanje počinitelja i oštećenih. Pod pojmom oštećenih misli se na žrtve i članove njihovih obitelji. Cilj radionice bila je prevencija recidivizma kod zatvorenika, počinitelja kaznenog djela iz prometa. Oštećeni ili članovi obitelji stradalih opisom svoje patnje djeluju na emocije i svijest počinitelja da ne ponove djelo, a drugim vozačima da budu oprezni i pridržavaju se prometnih propisa (Mikuš, Franjić, 2010). Radionice ovog tipa korisne su za suočavanje obje strane s posljedicama kaznenog djela, no kroz žrtve, odnosno oštećene koji nisu sudionici njihovih djela. Iako nisu iz iste prometne situacije, naizgled dvije suprotstavljene strane, imale su priliku čuti onog drugog i pitati ga ono što nisu mogli počinitelja, odnosno žrtvu svoga kaznenog djela.

Važno je naglašavanje da čovjek nije samo aktivni ili pasivni sudionik u odvijanju prometa, nego su njegov rad, znanje, vještine i sposobnosti temelj za stvaranje, oblikovanje, organiziranje i postizanje funkcionalnosti i sigurnosti ostalih čimbenika u prometu (Mikuš,

¹⁵<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

Franjić, 2010). Polaznicima programa nastoji se prikazati važnost njihovog ponašanja u prometu i koliko njihovo ponašanje utječe na ostale sudionike u prometu i njihovu sigurnost.

Tijekom 2014. godine počeo se razvijati preventivni prometni program „Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“ koji osim znanja o vožnji i poznavanja prometnih pravila nastoji kod zatvorenika osvijestiti doživljavanje i ponašanje vezano uz vožnju kao što su traženje opasnosti i prihvaćanje rizika.¹⁶ Ovaj program provodi se u penalnim ustanovama i daje osnove o ponašanju u prometu te omogućuje svima koji su zainteresirani da se sudjeluju u programu i osvježe ili nadgrade svoje dosadašnje znanje.

TRETMAN OVISNIKA O DROGAMA

Tretman ovisnika o drogama (KLO) provodi se od 80-ih godina prošlog stoljeća u hrvatskom penalnom sustavu. Ciljevi programa u odnosu na ovisnike su: promjena odnosa prema uzimanju sredstava ovisnosti, oporavak od posljedica uzimanja droga, stjecanje i obnavljanje pozitivnih navika, održavanje apstinencije, učvršćivanje obiteljskih odnosa i priprema obitelji za povratak ovisnika te priprema za izlazak na slobodu u smislu nastavka liječenja. Također, važan cilj predstavlja uspostavljanje kontakata sa institucijama koje se bave tretmanom ovisnika izvan zatvorskog sustava s ciljem nastavka liječenja na slobodi (Videc, 2005).

Postoje tri kriterija za uključivanje u program liječenja ovisnosti o drogama: (1) izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja uz kaznu zatvora, od strane suda, (2) po prijedlogu Odjela psihosocijalne dijagnostike, (3) potpisivanjem terapijskog ugovora (Videc, 2005). U tretman ovisnika o drogama 2014. bilo je uključeno ukupno 703 zatvorenika.¹⁷

Osim programa KLO, u penalnom sustavu postoje i terapijske zajednice ovisnika. Sastoje se od 5 do 6 skupina po 5 do 10 članova, koji čine skupine s kojima se provodi grupni rad. Za svaku skupinu zadužen je po jedan terapeut, koji jednom tjedno održava terapijske sastanke. Zajednica funkcionira po načelu samoorganizacije, putem pojedinačnih i grupnih zaduženja u obavljanju pojedinih aktivnosti. Svaka grupa ima grupovođu, njegovog

¹⁶ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

¹⁷ <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

zamjenika, zaduženja za čišćenje, održavanje i higijenu prostora, za prihvata novodošlih, za sport i rekreaciju i ostale aktivnosti (Videc, 2005). Za razliku od klasičnih, terapijske zajednice u penalnim ustanovama uključuju homogene grupe s obzirom na spol, manji broj liječenih osoba kao osoblja, više su ograničene pravilima i zakonima, povreda pravila teže je sankcionirana i rijetko služi kao prilika za učenje, ograničen je opseg nagrada i poticaja, no puno je manji postotak odustajanja od tretmana nego u terapijskim zajednicama na slobodi (Bubić, 2006).

Jedan od važnih ciljeva rada s ovisnicima je priprema za izlazak na slobodu i nastavak liječenja. U funkciji ostvarenja ovog cilja provodi se motiviranje ovisnika za nastavak liječenja, uspostavljanje kontakata sa Centrima za ovisnosti i drugim institucijama i udrugama, uspostavljanje kontakata sa članovima obitelji i njihovo motiviranje za uključivanje u programe tretmana ovisnika, kontakti sa Centrima za socijalnu skrb i zdravstvenim ustanovama, pomoć pri zaposlenju i druge vrste pomoći predviđenih Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (Videc, 2005). Efekti tretmana ovisnika uvijek su dosta neizvjesni, najčešće vrlo slabi (Doležal, Jandrić, 2002).

Evaluacijske studije programa tretmana ovisnika u penalnim ustanovama pokazale su da najbolje rezultate postižu oni koji imaju nastavak liječenja, odnosno tretmana na slobodi te oni koji pronađu i zadrže posao. No, većina zatvorenika koji su završili tretman u terapijskim zajednicama u penalnim ustanovama ne nastavljaju s postpenalnim tretmanom i na taj način gube dobrobiti tretmana u penalnoj ustanovi (Bubić, 2006).

TRETMAN OVISNIKA O ALKOHOLU

Tretman ovisnika o alkoholu (KLA) provodi se u hrvatskim penalnim ustanovama od 1966. godine te je prvi posebni program koji se počeo provoditi. U našoj zemlji puno je češća ovisnost o alkoholu nego o drogama, naročito u kontinentalnoj Hrvatskoj. U Hrvatskoj je 2007. godine bilo oko 250 tisuća ovisnika o alkoholu te 800 tisuća ljudi koji prekomjerni piju alkohol (Maloić, 2007) te se podaci do danas nisu puno mijenjali. Pijenje alkoholnih pića dio je običaja i danas se ne može zamisliti niti jedna bitna životna situacija, a da nije popraćena pijenjem alkohola, što je postalo i opće prihvaćen model ponašanja. Velika je i nekritičnost prema njegovoj konzumaciji. Danas je alkoholizam treća bolest suvremenog čovječanstva (Rapić, Vrcić, Keglević, 2015). Tretman ovisnika o alkoholu namijenjen je onim

zatvorenicima kojima je alkohol utvrđen kao kriminogeni faktor te je s obzirom na povezanost ovisnosti o alkoholu s rizikom od ponovnog činjena kaznenih djela, taj program ključni dio pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora te odbijanje sudjelovanja u tako određenom programu, povlači za sobom nižu procjenu uspješnosti provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora. Tretman se provodi grupno ili individualno, ovisno o mogućnostima ustanove i dostupnosti zatvorenika za grupni rad. U tretman ovisnika o alkoholu tijekom 2014. godine bilo je uključeno 490 zatvorenika.¹⁸

Kod liječenja ovisnosti, bila ona o alkoholu, drogama ili nečem trećem najvažnije je nastaviti liječenje na slobodi što često nije slučaj. U velikim gradovima nastavak liječenja je izvediv, no u svim ostalim područjima nastavak liječenja zahtjeva znatne financijske troškove zbog putovanja te odvajanje puno više vremena nego što bi to bilo potrebno da postoji Klub liječenih alkoholičara u blizini mjesta stanovanja. Na taj način propada sav trud osoblja u penalnim ustanovama jer se povratkom u staru okolinu, osoba često vraća i starim navikama, osobito ovisnosti o alkoholu ili drogama. Potrebno je uspostaviti bolji sustav podrške, odnosno poslijepenalnog prihvata ovisnika o alkoholu i drogama kako trud osoblja tretmana i samih zatvorenika ne bi bio uzaludan.

TRETMAN ZATVORENIKA OBOLJELIH OD PTSP-A

Počeo se provoditi 2000. godine u Kaznionici u Lepoglavi, dok se danas provodi grupno u 6 kaznionica, a individualno u zatvorima. Program se temelji prije svega na stručnoj podršci službenika tretmana s ciljem što lakše prilagodbe na uvjete izdržavanja kazne te savjetovanja i asistencije oko rješavanja problema vezanih uz ostvarivanje prava s osnove statusa hrvatskog branitelja. Cilj programa je zbrinjavanje psiholoških potreba zatvorenika oboljelih od PTSP-a kroz snižavanje tenzija i olakšavanje izvršavanja kazne zatvora. Ciljana skupina su zatvorenici kojima je dijagnosticiran posttraumatski stresni poremećaj, a uključivanje u tretman je po principu dobrovoljnosti, odnosno zatvoreniku se ponudi uključivanje u program, no on sam odlučuje da li će se uključiti. Gotovo svi prihvaćaju program, ako ne odmah, onda tijekom izvršavanja kazne. Program se odvija u grupama koje se sastoje od 5-12 članova te se

¹⁸<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

provodi jednom tjedno po 60 minuta tijekom izdržavanja kazne. Tijekom 2014. godine 111 zatvorenika bilo je uključeno u tretman oboljelih od PTSP-a.¹⁹

Slično kao i u slučaju nastavka liječenja ovisnosti, tako je i u slučaju nastavka pružanja podrške osobama oboljelih od PTSP-a te postoji potreba za razvojem boljeg i pristupačnijeg sustava podrške nakon izlaska na slobodu.

PREVENCIJA OVISNIČKOG RECIDIVIZMA TRENINGOM I OSNAŽIVANJEM (PORTOs)

PORTOs je strukturirani program psihosocijalnog tretmana temeljen na kognitivno-bihevioralnom pristupu i prevenciji relapsa. Sastoji se od 34 radionice i izvodi se jedna radionica tjedno u trajanju od 90 minuta. Namijenjen je grupnom radu, odnosno malim grupama od 8-10 zatvorenika ovisnika. Program obuhvaća pet faza: (1) pripremna faza, (2) faza edukacije, introspekcije i poticanja promjene životnog stila, (3) faza razvoja vještina i osnaživanja za, (4) prevencija relapsa, (5) završetak programa, feedback i evaluacija.²⁰

TRETMAN POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA

Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja – PRIKIP je program koji se temelji na elementima kognitivno-bihevioralne terapije. Njime su obuhvaćeni muški punoljetni zatvorenici koji imaju teškoće s kontrolom seksualnog nagona i nalaze se na izvršavanju kazne zbog počinjenih kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa. Najvažniji cilj programa je smanjenje recidivizma vezanog uz kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, a ostali ciljevi vezani su uz motiviranje polaznika za rad na sebi, smanjenje impulzivnosti i kontrolu seksualnog nagona. Program provode 2 terapeuta (psihijatar i socijalni pedagog) u trajanju od 10 mjeseci. Rad se odvija u malim zatvorenim grupama od 8 do 12 zatvorenika u trajanju od 90 minuta jednom tjedno. Aktivnosti programa su: promjena stavova u vezi počinjenog seksualnog delikta, stjecanje uvida u neprihvatljivo ponašanje, razvoj empatije prema žrtvi, pisanje pisma žrtvi, analiza „lanca“ događaja koji prethode deliktu, pisanje domaćih zadaća, učenje prihvatljivog seksualnog ponašanja i kontrola agresivnog i impulzivnog ponašanja. Tijekom 2014. godine u PRIKIP posebni

¹⁹ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

²⁰ <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

program bilo je uključeno ukupno 71 zatvorenik. Program se provodio u četiri kaznena tijela: u Kaznionici u Lepoglavi, Kaznionici u Glini, Zatvoru u Zagrebu i Zatvoru u Puli.²¹

Program je usmjeren na karakteristike počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa s ciljem prevencije budućeg takvog ponašanja, no njihovi problemi su dublje prirode i zahtijevaju kontinuiran rad na nošenju s njima i olakšavanju istih. Postoji nedostatak nastavka tretmana na slobodi što postaje velik rizićni ćimbenik za povratak na stara ponašanja.

Osim nedostatka nastavka spomenutih tretmana nakon izlaska iz penalne ustanove, nameće se i pitanje pravovremenog uključivanja počinitelja u tretman koji mu je potreban. Ovaj problem naroćito se javlja kod počinitelja s višegodišnjim kaznama zatvora. Uključivanje u tretman na početku izvršavanja kazne, nesvršishodno je zbog vremena koje će još proteći do izlaska na slobodu. S druge strane, ćekati do odrećdenog vremena pred istek kazne je takoćder nesvršishodno. Postavlja se pitanje kako pravilno vremenski odrediti kada provoditi odrećdeni tretman s osobom s višegodišnjom kaznom zatvora te treba li ona stalno biti uključena u tretman ili ćekati do odrećdenog vremena pred istek kazne. Toćnog odgovora na ova pitanja za sada nema, odnosno počinitelji se u programe uključuju po procjeni osoblja tretmana i Centra za dijagnostiku.

Mali rehabilitacijski programi koji se provode u penalnim ustanovama su trening socijalnih vještina, trening relaksacije, priprema za pronalaženje posla.²² Namijenjeni su stjecanju znanja i razvoju vještina potrebnih za lakšu resocijalizaciju i snalaženja u društvu nakon izlaska na slobodu te su usko usmjereni na pojedine elemente na kojima se radi s polaznicima.

²¹<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjescje%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

²² <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

TRENING SOCIJALNIH VJEŠTINA

Trening socijalnih vještina ima za cilj osnaživanje djece i mladih za snalaženje u svakodnevnim situacijama kroz učenje i vježbanje socijalnih vještina (Ferić, Kranželić Tavra, 2003). Najčešće je fokus na poboljšanju vještina prosocijalnog ponašanja kao što su izražavanje emocija, dijeljenje, suradnja, iniciranje konverzacije, asertivnost. S druge strane, nedostatak socijalnih vještina vidljiv je u ponašanjima kao što su: ometanje aktivnosti, destruktivnost, razdražljivost, neodgovornost, traženje pažnje, nesavjesnost, depresivnost, inferiornost, sramežljivost, anksioznost, preosjetljivost, samookrivljavanje, nespretnost, nemogućnost trajnije koncentracije, pasivnost, sanjarenje, nedoraslost zadacima, druženje s bitno mladima od sebe (Sprafkin i sur., 1993; prema Ferić, Kranželić Tavra, 2003). Četiri osnovne komponente strukturiranog učenja su: (1) učenje po modelu - najčešći način učenja socijalnih vještina, (2) igranje uloga - vještina će postati sastavni dio nečijeg ponašanja ako ja osoba ima priliku koristiti te je polaznicima treninga potrebno osigurati mogućnost vježbanja i ponavljanja naučenih ponašanja, (3) feedback – važne su povratne informacije sudionicima treninga o njihovom napredovanju, te (4) prijenos i podržavanje naučenog u svakodnevnom životu - socijalne vještine trebaju bi biti upotrebljavane u okruženju izvan mjesta treninga i biti održavane (Ferić, Kranželić Tavra, 2003).

Kaznionice u suradnji s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje povremeno organiziraju radionice s ciljem razvoja vještina i usvajanja znanja potrebnih za pronalaženje i zadržavanje posla. U radionice se uključuju zatvorenici i zatvorenice po principu dobrovoljnosti. Razvojem socijalnih vještina kod osoba na izvršavanju kazne zatvora olakšava im se život u zatvoru, odnosno kaznionici, kasnije ulazak u društvo, ostvarivanje kvalitetnijih odnosa i uključivanje u prosocijalne vještine.

ZATVORENIK KAO RODITELJ

Edukativni program namijenjen podizanju roditeljskih kompetencija. Tijekom 2014. godine proveden je u Kaznionici u Lepoglavi, Kaznionici u Glini, Kaznionici u LipoviciPopovači, Kaznionici u Valturi i Kaznionici u Požegi (Odjelu za zatvorenice i Poluotvorenom odjelu za zatvorenike) te Zatvoru u Zagrebu, Zatvoru u Rijeci, Zatvoru u Osijeku, Zatvoru u Varaždinu, Zatvoru u Puli-Pola i Zatvoru u Gospiću . Program „Zatvorenik kao roditelj“ pokrenut je zbog ukidanja obiteljskih centara te nemogućnosti

daljnjeg provođenja programa „Odgovorno roditeljstvo“. Za program je napisan priručnik koji detaljno opisuje svih 14 radionica za koje je predviđeno trajanje 60 minuta. U 2014. godini ukupno je 184 zatvorenika i zatvorenica bilo uključeno u program.²³ Osobe na izvršavanju kazne zatvora imaju malo više vremena za razmišljanje pa tako i propitivanje svojih roditeljskih postupaka. Program je namijenjen svim roditeljima koji žele naučiti nešto novo o odgoju djece. Podizanje roditeljskih kompetencija po izlasku iz penalne ustanove zatvorenicima roditeljima omogućit će da budu uspješniji u svojoj roditeljskoj ulozi, bolje odnose i slaganje s djecom te da budu kvalitetniji roditelji i pruže svojoj djeci ono za što možda nisu mislili da je potrebno ili važno.

4. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA

Poslijepenalna zaštita organizirana je kroz probacijsku službu u većini zemalja u kojima postoji. U različitim sustavima različito je organiziran njihov rad i raspon poslova za koje su zaduženi. U daljem tekstu bit će prikazani probacijski sustavi SAD-a, Danske, Rumunjske i Nizozemske koji mogu poslužiti kao usporedba hrvatskom probacijskom sustavu. Određene razlike očekivane su s obzirom na različitost kulture, liberalnost, ekonomsku snagu i slično.

Sustav poslijepenalne zaštite u SAD-u organiziran je u obliku sankcija u zajednici u čije izvršavanje je uključena probacijska služba („probation agency“) i služba za uvjetne otpuste („parole agency“). U probaciju su uključeni prijestupnici kojima je izrečen nadzor probacijske službe uglavnom umjesto kazne zatvora ili kao kombinaciju kratke kazne zatvora i nadzora, dok su prijestupnici, odnosno bivši zatvorenici pušteni na uvjetni otpust pod nadzorom službenika za uvjetne otpuste. Nadzor može biti na više razina, odnosno može biti aktivan i pasivan uz poštovanje određenih uvjeta kojih se moraju pridržavati za vrijeme trajanja nadzora. Aktivni korisnici sustava su oni koji imaju zadane određene naloge od strane suda, financijske obveze, obavezno javljanje službeniku i slično, dok pasivni korisnici nemaju

²³<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

takve obaveze već se samo moraju pridržavati zadanih uvjeta života na slobodi.²⁴ U SAD-u postoje Kuće na pola puta (eng. *Halfway houses*) kao primjer dobre prakse. Kuće na pola puta postoje da bi olakšale osuđeniku prijelaz iz života u ustanovi u život na slobodi. Tamo postoje pravila kojih se mora pridržavati, tretmansi programi, radne obaveze i policijski sat. Za izlazak je potrebno dobiti dozvolu, a konzumacija alkohola i droga strogo je zabranjena. Bivši zatvorenici tamo borave otprilike 6 mjeseci te tijekom tog vremena uglavnom plaćaju pristojbu koja je uglavnom simbolična, no dodatni je poticaj da pronađu posao. U slučaju kada se bivši zatvorenici ne pridržavaju pravila mogu biti vraćeni u penalnu ustanovu. Nisu sve kuće u vlasništvu države, nekim upravlja crkva, a nekim zajednica, odnosno građani određene zajednice.²⁵

Probacijski sustav u Danskoj usko je vezan uz zatvorski sustav te međusobno surađuju. Diljem Danske postoji 13 probacijskih ureda i 8 kuća na pola puta („*half-way houses*“). Kuće na pola puta imaju smještajni kapacitet od 180 mjesta. Namijenjene su zatvorenicima na izvršavanju zadnjeg perioda kazne zatvora prije nego što će se vratiti u društvo i korisnike pod nadzorom a potreban im je smještaj. Sve kuće primaju muškarce i žene te većina njih ima mogućnost smještaja i djece. Jedna kuća specijalizirana je u području ovisnosti, jedna u području seksualnog prijestupništva te su u jednoj posebne obiteljske jedinice. Tijekom smještaja u kućama osoblje usko surađuje sa zatvorom i probacijskim uredom koji je zadužen za zatvorenika. Zadaci probacijskih ureda su: nadzor izvršavanja uvjetnog otpusta, uvjetne osude, rada u zajednici, elektronskog monitoringa, izvršavanja tretmana na slobodi, priprema izvještaja za sud prije osude, rad sa pritvorenicima u lokalnim zatvorima, suradnja i izgradnja mreža za podršku bivšim zatvorenicima, aktivnosti prevencije kriminala na općoj razini, radionice u klubovima mladih i školama. Prijestupnici moraju poštovati uvjete koji su im određeni jer kršenje uvjeta rezultira zatvaranjem. Kao pomoć javnom sektoru uskače Danska udruga društvene dobrobiti („*The Danish Welfare Society*“). Utemeljena je 1951. godine i izgrađena u nacionalnu organizaciju za pomoć prijestupnicima i bivšim zatvorenicima. Dvadesetak godina kasnije postala je privatna organizacija te tako djeluje i danas. Primarni cilj joj je pomoć i podrška zatvorenicima i njihovim obiteljima u slučajevima kada im javni sektor ne može pomoći.²⁶

²⁴ <http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=qa&iid=324>

²⁵ <http://criminal.lawyers.com/criminal-law-basics/when-is-a-prisoner-released-to-a-halfway-house.html>

²⁶ <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Denmark.pdf>

Probacijska služba Rumunjske zadužena je za različite zadatke i aktivnosti, od pisanja izvješća prije osude do psihološkog savjetovanja žrtava. Radi s prijestupnicima različitih dobi (punoljetni, maloljetni) i statusa (optuženi, osuđeni), sa zatvorskim kaznama i alternativnim mjerama, uvjetno otpuštenim i pomilovanim. Aktivnosti probacijske službe dijele se na primarne i sekundarne. Primarne su: pisanje evaluacijskih izvješća, nadzor prijestupnika u zajednici, osiguranje pomoći, podrške i savjetovanja osuđenim osobama (pomoć pri reintegraciji u zajednicu). Sekundarne aktivnosti su: pružanje psihološke ili druge vrste pomoći žrtvama (posebno žrtvama nasilnih zločina), sudjelovanje u komisiji za uvjetni otpust, sudjelovanje na sudu kada se radi o maloljetnicima, izrada izvješća za maloljetne prijestupnike koji nisu zakonski odgovorni (mlađi od 14 godina), sudjelovanje u nekim slučajevima saslušanja žrtava ili oštećenih. Probacijska služba Rumunjske jedna je od rijetkih koje nude direktne usluge žrtvama i gdje je položaj žrtvi dobro prepoznat. Također, probacijski službenici surađuju sa zatvorenicima s ciljem pripreme određenih kategorija zatvorenika za otpust te osiguranje nadzora prije samog otpusta.²⁷

U Nizozemskoj je nadzor alternativnih mjera kazni zatvora, kao što je rad u zajednici, te uvjetnog otpusta regulirani od strane državnog odvjetništva. Po nalogu državnog odvjetništva probacijska služba vrši nadzor nad izvršavanjem spomenutog, no dužna se o nadzoru očitovati državnom odvjetništvu. Postoje mjere, uvjeti i dodatne obaveze koje prijestupniku mogu biti naložene od strane suda i kojih se dužan pridržavati tijekom perioda u kojem je pod nadzorom probacijske službe. Za razliku od Hrvatske u Nizozemskoj postoji opcija elektronskog monitoringa.²⁸ U Nizozemskoj je probacijska služba uključena u sve faze kaznenog progona, od uhićenja do izvršenja sa zadacima: davanje savjeta i dijagnoza, nadzor uvjetnih sankcija, obavljanje intervencija vezanih uz ponašanje osobe, obavljanje nadzora nad izvršavanjem izrečenih mjera, naročito mjere rada u zajednici.²⁹ Probacijska služba ne nadzire zatvorenike, već surađuje s njima tijekom dijagnoze i davanja savjeta. Probacijska služba Nizozemske dio je privatnog sektora, ne javnog, odnosno državnog. Čine ju tri probacijske organizacije: (1) Probacijski odjel vojske spasa („*The Probation Department of the Salvation Army*“) koja se fokusira na beskućnike i maloljetnike s višestrukim problemima, (2) Socijalna rehabilitacija

²⁷ http://cep-probation.org/uploaded_files/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Romania.pdf

²⁸ http://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=NL

²⁹ http://cep-probation.org/uploaded_files/Summary%20information%20on%20the%20Netherlands.pdf

prijestupnika s ovisnošću („*The Social Rehabilitation for Addicted Offenders*“) čiji rad je usmjeren na osobe s problemima mentalnog zdravlja i osobe s različitim ovisnostima te (3) organizacija Nizozemska probacijske zaklada („*The Dutch Probation Foundation*“) koja nema specifičnu grupu na koju se usmjerava, osim što su svi s težim psihičkim problemima upućeni tamo.³⁰

4.1 Probacijski sustav Republike Hrvatske

Poslijepenalna zaštita u Hrvatskoj organizirana je većim dijelom kroz sustav probacije te manjim dijelom kroz djelovanje civilnog sektora, odnosno udruga. Sustav probacije djeluje više s ciljem nadzora i usmjeravanja, dok se udruge više orijentiraju na tretmanski rad s bivšim zatvorenici.

U prošlosti su probacijske službe radile s počiniteljima lakših kaznenih djela i uglavnom su bile usmjerene na pomaganje i rehabilitaciju. Danas probacijska služba radi i s visokorizičnim počiniteljima koji su počinitelji ozbiljnih kaznenih djela te se od njih očekuje da nadziru njihovo ponašanje i zaštite zajednicu. Neizbježno je postavljanje pitanja koliko probacijske službe trebaju pomagati počiniteljima kaznenih djela u okviru probacijskih sankcija, a u kojoj mjeri bi zapravo trebale biti usmjerene na nadzor njihovog ponašanja. Također, javljaju se poteškoće i oko mogućnosti istovremenog ispunjavanja rehabilitacijske i nadzorne uloge od strane probacijskih službi (Maloić, 2015).

„Izvršavanje kaznenopravnih sankcija uvijek podrazumijeva određenu retribucijsku komponentu (formalno kažnjavanje/sankcioniranje, nadzor, ograničenje slobode, postavljanje uvjeta i slično), dok rehabilitacijska može, ali i ne mora biti značajnije zastupljena“ (Maloić, 2015, str. 158). U slučajevima rada za opće dobro na slobodi daleko je prisutnija organizacijska i nadzorna uloga probacijske službe i neprisutna rehabilitacijska uloga, dok je pri izvršavanju svih oblika zaštitnog nadzora (uz uvjetnu osudu ili uvjetni otpust) daleko važnija njezina rehabilitacijska odnosno tretmanska uloga. Ricijaš i sur. (2014; prema Maloić, 2015) navode kako su brojna istraživanja dokazala potrebu integracije ove dvije komponente kao preduvjeta uspješnih ishoda sankcija uz neophodni balans rehabilitacije i retribucije.

U Zakonu o probaciji komponenta rehabilitacije (pomoć i briga prema počinitelju, uspostavljanje kvalitetnog profesionalnog odnosa, razvoj novih vještina kod počinitelja - s naglaskom na specijalnu prevenciju), odnosno tretmana poprilično je zanemarena i naglasak

³⁰ http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Netherlands_The.pdf

je stavljen na nadzor. Naglasak se sve više stavlja na zaštitu zajednice i provedbu sudskih odluka, dok se daleko manji značaj pridaje tretmanskim programima i socijalnoj integraciji počinitelja koje se gotovo zanemaruje (Maloić, 2015). Hrvatska probacijska služba s radom je započela 2011. godine i još je relativno mlada te se probacijska politika i praksa tek osmišljavaju i razvijaju.

Razmatranjem svrhe obavljanja probacijskih poslova u našoj zemlji, vidljivo je da se probacijski poslovi obavljaju s ciljem zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, ali istodobno i u svrhu njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu, utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela. Vezano uz to, probacijski službenici mogu biti samo stručnjaci obrazovani u području socijalne pedagogije, socijalnog rada, psihologije, pravnih znanosti, a samo iznimno i drugih društvenih i humanističkih znanosti. Dakle, kako se predviđa zapošljavanje prvenstveno pomažućih profesija pretpostavka je da se od probacijskih službenika očekuje rad s počiniteljem kaznenog djela usmjeren na njegovu rehabilitaciju i socijalnu integraciju, što je slabo vidljivo iz opisa poslova probacijskih službenika (Maloić, 2015).

Za smanjenje recidivizma važno je osigurati dovoljnu razinu tretmanskih usluga koja je proporcionalna procijenjenom riziku počinitelja za ponovo počinjenje kaznenog djela. Viša razina rizika podrazumijeva intenzivniji nadzor, ali i veći broj tretmanskih intervencija i usluga socijalne podrške te je važno adekvatno tretmanski odgovoriti na njih kroz intervencije probacijske službe koje nažalost nisu prvenstveno usmjerene tome (Maloić, 2015).

Shapland i sur. (2012; prema Maloić, 2015) su proveli analizu postojećih istraživanja usmjerenih na utvrđivanje kvalitete probacijskog rada i ističe se da samo praćenje, odnosno nadzor ne daje dugoročnije učinke. Kao ključne elemente kvalitete probacijskog rada naveli su:

1. izgradnja autentičnih odnosa kroz koje se pokazuje briga za osobu i njezinu budućnost (u smjeru procesa prestanka činjenja kaznenih djela),
2. motiviranje počinitelja u prepoznavanju vlastitih potreba i definiranju ciljeva zajedničkog rada, uključujući odnos koji podrazumijeva aktivno slušanje od strane probacijskog službenika,
3. ustrajnost probacijskih službenika u usmjeravanju počinitelja tijekom procesa prestanka činjenja kaznenih djela, uz ohrabrivanje počinitelja da govore o problemima i rješavaju probleme,

4. razumijevanje paradigme procesa prestanka i odvrtaćanja od činjenja kaznenih djela tj. kako do prestanka činjenja kaznenih djela može doći, uz pažljivo razmatranje kako se mogu prevladati kršenja i recidivi,
5. pažnja usmjerena na objektivne prepreke prestanku činjenja kaznenih djela, ne samo na psihološke elemente,
6. poznavanje i pristup lokalnim resursima, kako bi se počiniteljima pomoglo u prevladavanju praktičnih prepreka,
7. zastupanje sukladno individualnim potrebama i sposobnostima, koje može uključivati i upućivanje prema drugima ili signaliziranje drugim organizacijama i stručnjacima, ovisno o samopouzdanju počinitelja i njegovom socijalnom kapitalu.

(Shapland i sur., 2012; prema Maloić, 2015:168)

Probacijske službe trebaju težiti rehabilitaciji počinitelja kaznenih djela, a to uključuje stvaranje prilika za počinitelje, pomaganje počiniteljima da usvoje vještine koje će im olakšati budući život, motivaciju počinitelja da prihvate i prepoznaju prilike i razvijaju vještine. „Ističe se da je socijalna uključenost ključni cilj probacijske prakse, te da promoviranjem socijalnog uključivanja probacijske službe doprinose smanjivanju kriminaliteta (Maloić, 2015:169).“

Probacijski službenici u okviru svojih poslova nastoje utjecati na otklanjanje rizičnih faktora kako bi se smanjila vjerojatnost recidiva i osnažili zaštitni čimbenici i to kroz strukturirane razgovore s osuđenikom, izvid na terenu, kontakt s relevantnim institucijama i prikupljanje potrebnih informacija koje su važne za izradu procjene kriminogenih rizika i sukladno njima za osmišljavanje i izradu pojedinačnog programa postupanja (Koceić, Šimpraga, 2013).

Trenutno je zatvorski sustav primarno usmjeren na „čuvanje“ i izoliranje počinitelja kaznenih djela u zatvorima, a probacijski sustav na njihovo praćenje i kontrolu u zajednici te je potreba za suradnjom ova dva sustava minimalna. Svodi se zapravo na razmjenu informacija o procijenjenoj razini rizika koju predstavlja počinitelj kaznenog djela te na procjenu potrebnih oblika nadzora i kontrole u zajednici. Takvo usmjerenje i suradnja se u smislu smanjenja recidivizma pokazalo neučinkovitim (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

Istraživanja koje su proveli Seiter i Kadela (2003; prema Maloić, Rajić, Mažar, 2015), analizirajući čimbenike koji doprinose uspješnoj socijalnoj integraciji zatvorenika, pokazala su učinkovitost programa koji su usmjereni na stjecanje radnih vještina, programa koji

omogućavaju rad izvan zatvora (manja stopa recidivizma i bolje radne vještine) i programa liječenja ovisnosti o drogama (manja vjerojatnost ponovnog uhićenja, korištenja ili preprodaje droga, kršenja uvjeta probacije). Manju, no značajnu učinkovitost pokazuju i obrazovni programi (nije dokazano da smanjuju recidivizam, ali povećavaju vjerojatnost zapošljavanja), programi kuća na pola puta (eng. halfway houses programs) (učinkoviti u smanjenju učestalosti i ozbiljnosti budućih kaznenih djela) i neposredna priprema za otpust iz zatvora (učinkovito u reduciranju recidivizma). Uspješnim u određenoj mjeri pokazali su se i programi namijenjeni počiniteljima nasilnih i seksualnih kaznenih djela.

„Listwan, Cullen i Latessa (2006; prema Maloić, Rajić, Mažar, 2015:135) potvrđuju da su programi usmjereni na obrazovanje i pronalazak zaposlenja nužni i učinkoviti, međutim ističu kako istraživanja pokazuju i da im je učinkovitost bitno smanjena, ako rad s počiniteljem ne uključuje i razumijevanje posljedica svojeg ponašanja i osvještavanje prosocijalnih alternativa“.

Nakon otpusta počinitelja očekuju razne poteškoće i da bi se po otpustu iz zatvora počinitelj mogao nositi s poteškoćama, nužno je već tijekom izvršavanja kazne zatvora, zatim tijekom prilagodbe na život u zajednici, raditi na vještinama nošenja sa stresom, tehnikama rješavanja problema, donošenja odluka, postavljanja ciljeva i planiranja, te unaprjeđivati sposobnosti upravljanja slobodnim vremenom, dosadom i usamljenošću, uz razvoj vještina prevencije recidiva (Macklin, 2013; prema Maloić, Rajić, Mažar, 2015). S druge strane, stjecanje i razvoj vještina nema pretjeranog učinka ako u zajednici ne postoje objektivne prilike da ih otpušteni zatvorenik i primijeni.

Dakle, za uspješnu socijalnu reintegraciju osim osobnog kapitala počinitelja kaznenog djela važan je i socijalni kapital u zajednici. Za uspješnu socijalnu reintegraciju zatvorenika važno je da institucije, kao što su policija, sudovi, zatvorski sustav i probacijska služba, ne djeluju individualno i svatko za sebe već da surađuju i zajedničkim snagama omogućuju što je više moguće pomoći i podrške (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

Tablica 1. Usporedni prikaz svrhe kaznenopravnih intervencija definiranih prema Kaznenom zakonu, Zakonu o izvršavanju kazne zatvora i Zakonu o probaciji (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

ZAKONSKI PROPISI	SVRHA/CILJ
Kazneni zakon Članak 41.	Svrha kažnjavanja je izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibeljnosti činjenja kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo.
Zakon o izvršavanju kazne zatvora Članak 2.	Svrha je izvršavanja kazne zatvora osposobljavanje osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.
Zakon o probaciji Članak 2.	Probacijski se poslovi obavljaju s ciljem zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela.

Suradnja zatvorskog i probacijskog sustava je prijeko potrebna s obzirom na zajedničke ciljeve zatvorskog i probacijskog sustava: ponovno uključivanje počinitelja kaznenog djela u društvo, osposobljavanje počinitelja za život na slobodi te resocijalizacija i reintegracija počinitelja u zajednicu (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

Organizacija postpenalnog prihvata kao probacijski posao bila je predviđena prvim Zakonom o probaciji (NN 153/09), prema Zakonu o probaciji (NN 143/12) koji je na snagu

stupio 1. siječnja 2013. godine, to više nije zadaća probacijske službe. Također, ovim Zakonom više se ne predviđa obveza rada probacijske službe s obitelji počinitelja kaznenog djela, sa žrtvom i obitelji žrtve, kao što je bilo predviđeno ranijim Zakonom o probaciji. Jedno od mogućih objašnjenja za tu promjenu je ekonomska kriza koja usporava rast kadrovskih kapaciteta probacijske službe, te onemogućava razvoj drugačijih oblika rada s otpuštenima i njihovim obiteljima (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

Nadalje, velika je nezaposlenost u društvu općenito te to zapošljavanje otpuštenih zatvorenika znatno otežava, te je velik broj počinitelja kaznenih djela po otpustu iz zatvora usmjeren na ostvarivanje prava namijenjenih socijalno ugroženim građanima u nadležnosti sustava socijalne skrbi. Hrvatska probacijska služba aktualno ima većih poteškoća u razvoju socijalnog kapitala počinitelja kaznenih djela i to najviše u dijelu koji se odnosi na stanovanje i zapošljavanje što je vrlo značajno u socijalnoj integraciji počinitelja kaznenih djela (Maloić, Rajić, Mažar).

U procesu daljnjeg razvoja probacijske službe, zatvorski službenici u suradnji s probacijskim službenicima mogli bi doprinijeti razvoju i drugih rehabilitacijskih probacijskih programa, kojima će se osigurati kontinuitet i dosljednost u odnosu na zatvorske rehabilitacijske programe (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

Probacijski službenici rade s različitim kategorijama počinitelja kaznenih djela među kojima su i ovisnici o drogama. Radi se o počiniteljima koji su nerijetko recidivisti u činjenju kaznenih djela, dvostruko stigmatizirani i socijalno marginalizirani, složenih obiteljskih i drugih interpersonalnih odnosa. U svom postupanju probacijski službenici moraju procijeniti rizike koje počinitelji - ovisnici predstavljaju za zajednicu i upravljati tim rizicima i u okviru toga je nužno identificirati kriminogene potrebe ovisnika i u suradnji s različitim institucijama i organizacijama pomoći ovisniku u prevladavanju poteškoća s kojima se susreću prilikom izlaska i života na slobodi (Maloić, Mažar, 2014).

„Nacionalnom strategijom suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine, kao jedan od ciljeva definiran je razvoj i osmišljavanje probacijskih poslova za počinitelje kaznenih djela s problemom zlouporabe droga, a u svrhu liječenja ovisnosti, uključivanja u programe rehabilitacije i njihove ponovne društvene integracije“ (Maloić, Mažar, 2014:212).

U svrhu procjene rizika i kriminogenih potreba, probacijski službenici primjenjuju instrument – Sustav procjene počinitelja (SPP). Osmišljen po modelu engleskog instrumenta

(eng. Offender Assessment System - OASys), koji se u engleskom zatvorskom i probacijskom sustavu koristi za procjenu kriminogenih potreba i rizika počinitelja. Najveći dio SPP-a istražuje čimbenike koju su se pokazali kao prediktori vjerojatnosti ponovnog počinjenja kaznenog djela i rizika nanošenja ozbiljne štete: smještaj, obrazovanje, zaposlenje i obuka, financije, osobni odnosi, životni stil i društvo, zlorporaba droga, zlorporaba alkohola, emocionalna prilagodba, razmišljanje i ponašanje, stavovi. Kao naj snažniji dinamički čimbenici rizika u stranoj se literaturi navode smještaj i zlorporaba droga (Ricijaš, 2010; prema Maloić, Mažar, 2014).

Instrument SPP probacijskom službeniku omogućava procjenu: vjerojatnosti ponovnog počinjenja kaznenog djela (niska, srednja, visoka), rizika nanošenja ozbiljne štete (nizak, srednji, visok, vrlo visok) - šteta zajednici, poznatim odraslima, djeci, osoblju, šteta u odnosu na sebe (suicid, samoozljeđivanje, vulnerabilnost) i drugi rizici te čimbenika na koje je potrebno utjecati (npr. zlorporaba droga) (Maloić, Mažar, 2014).

U radu s ovisnicima postoje određene specifičnosti, npr. ovisnička/kriminalna supkultura koja dodatno komplicira proces rehabilitacije (tajnovitost, izolacija od uobičajenog načina života), životni stil usmjeren na drogu (višegodišnje zapuštanje svih drugih aktivnosti i osoba koje nisu povezane s drogom), te diskriminacija ovisnika u društvu i nakon što prestanu uzimati droge (kod zapošljavanja) (Buchanan, 2006; prema Maloić, Mažar, 2014).

Također, počinitelji kaznenog djela koji su ujedno i ovisnici, često nekritično odbijaju suradnju, teže minimumu osobnog angažmana te pokušavaju manipulirati. Poseban je problem rad s onima koji imaju nemaju ili imaju vrlo malo motivacije za promjenu i ne žele tretman iako im je potreban (Maloić, Mažar, 2014).

4.2 Uloga civilnog sektora u provođenju poslijepenalnog prihvata

Hrvatsko društvo nema dugu tradiciju zauzimanja građana za rješavanje problema unutar svojih zajednica već se očekuje da se država treba pobrinuti za rješavanje problema. No, predviđena je suradnja vladinog sektora i neprofitnog sektora u RH u određenim segmentima poteškoća i problema u društvu te su udruge građana one koje bi trebale preuzeti odgovornost za njihovo rješavanje, barem djelomično ako ne u potpunosti. Svaka zajednica predstavlja veliki potencijal za nošenje s društvenim problemima u zajednici (Maloić, 2007). Zajednica prepoznaje potrebe svojih građana i udruge građana mogu imati veliku ulogu u

unaprjeđenju kvalitete života unutar zajednice adekvatnim reagiranjem na poteškoće s kojima se nose određene grupe ili pojedinci u zajednici.

Važan segment pomoći unutar zajednice su klubovi namijenjeni ovisnicima o alkoholu, drogama te razni klubovi i grupe podrške. „Klub kao udruga u suradnji sa stručnim institucijama i predstavnicima lokalne/regionalne zajednice aktivno sudjeluje u prevenciji i liječenju alkoholom uzrokovanih poremećaja i važan je dionik brige za građane i pozitivnih društvenih aktivnosti“ (Maloić, 2007:57).

Tijekom 2014. godine ostvarena je suradnja zatvorskog sustava u tretmanu i poslijepenalnom prihvatu zatvorenika s 30 različitih udruga. Područja djelatnosti udruga su: rad s ovisnicima (Terra, Institut, Stijena, Ne-ovisnost, Dom za ovisnike Zajednica Susret, Čakula kroz život, Udruga za kreativni i socijalni rad, Huloh-Hepatos, Thera, klubovi liječenih alkoholičara), psihosocijalnu podršku, duhovnu obnovu te osobni rast i razvoj (Korak nade, Krišna, Knjiga nad knjigama, centri za hagioterapiju u Splitu, Šibeniku, Mi, Taize, Caritas Dubrovačke biskupije), restorativnu pravdu i rehabilitaciju (Udruga obitelji osoba stradalih u prometu), promjenu nasilničkih obrazaca ponašanja primjerenim izborima te povećanjem životnih vještina zatvorenika i maloljetnika (Status-M, Centar za kreativni socijalni rad, Igra), podizanje stručne osposobljenosti i razine zapošljavanja po izlasku iz penalne ustanove (Udruga Pet Plus, Udruga RODA, Centar za kreativni socijalni rad), kreativni razvoj, razvoj znanja i vještina (Skribonauti, Deša). Tijekom 2014. godine osmišljena je i dogovorena suradnja sa Zajednicom Susret čime je osiguran prihvrat zatvorenika starijih od 23 godine ukoliko nemaju riješen poslijepenalni prihvrat, a pristaju na ponuđenu mogućnost.³¹

Nadalje, odabrane su dvije udruge čije djelovanje je iznimno važno za unapređenje statusa i stanja bivših zatvorenika. Udruga za kreativni socijalni rad nije jako poznata, no njen rad je iznimno važan te je sve više prepoznat. Predstavnica Udruge gostovala je na fakultetu i predstavila zanimljive aktivnosti kojima se bave te je stoga odabrana za predstavljanje u ovom radu. Udruga RODA zalaže se za prava roditelja i djece te svoje aktivnosti ostvaruje i unutar penalnih ustanova što je iznimno važno za razvoj roditeljskih vještina i unapređenje prava

³¹<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1%C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

roditelja koji se nalaze na izvršavanju kazne zatvora. Uz to surađuju i s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje te su veoma prepoznate njihove aktivnosti od kojih će neke biti detaljnije prikazane u daljnjem tekstu.

Udruga za kreativni socijalni rad³²

U Zagrebu je 1998.g. osnovana udruga pod nazivom „Udruga za kreativni socijalni rad“. Njezin cilj bio je osmišljavanje i provedba preventivnih i kurativnih programa u svim područjima socijalnog rada te provođenja aktivnosti sa skupinama društva koje se nalaze u stanju potrebe.

U prvih sedam godina postojanja Udruge nije istinski zaživjela te je tek 2005.g. skupina mladih socijalnih radnika odlučila pokrenuti rad Udruge.

Osnovni ciljevi udruge su:

- pružanje psihosocijalne pomoći i podrške zainteresiranim skupinama društva s ciljem razvijanja pozitivnih potencijala pojedinca, grupe i zajednice,
- educiranje, organiziranje i mobiliziranje građana na rješavanju problema u zajednici,
- rad na podizanju kvalitete življenja kroz kontinuirano osmišljavanje i implementaciju različitih programa i projekata namijenjenih korisnicima,
- prevencija ovisnosti i ukazivanje zdravog načina života kroz edukacije i aktivno djelovanje u stručnom pomaganju ovisnicima u postizanju trajne apstinencije.

Aktivnosti

U svrhu ostvarenja ciljeva Udruga obavlja sljedeće aktivnosti:

- planiranje i osmišljavanje rada Udruge kroz analizu problema i procjenjivanje potreba,
- provođenje programa psiho-socijalne pomoći i podrške s različitim skupinama korisnika,
- provođenje programa prevencije društveno nepoželjnih ponašanja kod djece i mladih kroz afirmaciju pozitivnih oblika ponašanja i vrijednosti svakog pojedinca,
- poticanje razvoja programa za djecu i mlade na lokalnoj razini (klubovi za djecu i mlade) radi razvijanja lokalne zajednice i poticanja aktivne uloge mladih u društvu,
- pružanje i organiziranje različitih vrsta radionica,

³² <http://uksr.hr/>

- pružanje stručne pomoći obiteljima ovisnika, nastavak liječenja i pružanje stručne podrške pri resocijalizaciji ovisnika a sve u svrhu smanjenja fenomena ovisnosti na našim prostorima,
- organiziranje javnih nastupa, tribina, okruglih stolova, radionica i seminara radi razmatranja aktualnih tema vezanih uz rad i djelatnosti Udruge te širenje informacija,
- pružanje edukacije zainteresiranim građanima o metodama organiziranja zajednice kako bi se podigla razina kvalitete življenja u istoj,
- edukacija o prevenciji i posljedicama ovisnosti o alkoholu, duhanu i psihoaktivnim sredstvima te drugim vrstama ovisnosti,
- promicanje zdravih stilova života,
- u svrhu promicanja ciljeva i djelatnosti Udruge – izrada promidžbenog materijala, izdavanje brošura,
- informiranje javnosti o radu Udruge kroz suradnju s medijima (radio, TV, novine, Internet) u svrhu transparentnog prikaza rada Udruge,
- provođenje samofinancirajućih aktivnosti,
- suradnja s drugim udrugama na državnom i međudržavnom nivou,
- sve druge aktivnosti u skladu sa zakonom koje vode ostvarenju svrhe udruge.

Udruga „RODA“³³

Udruga RODA ima širok dijapazon djelovanja te uz sva ostala područja rada bavi se i pomoći zatvorenicama majkama. Jedan od projekata bio je dvogodišnji projekt „Nađi boju u svakom danu“ s ciljem povećavanja zapošljivosti, roditeljskih vještina i socijalne uključenosti i kvalitete života zatvorenica i njihovih obitelji, posebno djece te senzibiliziranje stručnjaka, političke i šire javnosti o potrebama i problemima zatvorenika i njihove djece.

Sufinanciranje putnih troškova za posjetu djeteta majci u Kaznionici u Požegi, također je jedan projekt Udruge. S obzirom na udaljenost mjesta prebivališta djeteta od Kaznionice, ostvarivao se različit iznos subvencije. Cilj je bio omogućiti socijalno ugroženim obiteljima da dijete posjećuje svoju majku u Kaznionici te tako održi kontakt s njom i tijekom izvršavanja kazne zatvora.³⁴

³³ <http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/>

³⁴ <http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/sufinanciranje-putnih-trokova-za-posjetu-djeteta-majci-u-kaznionici-u-poegi-podaci-za-obitelj-i-skrbnike.html>

Udruga Roda u partnerstvu s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje provela je projekt "Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje u tržište rada" u razdoblju od 2014. Do 2016. godine.³⁵

„Čitalački program za majke i djecu“ počeo se provoditi krajem 2015. godine te predstavlja svojevrsnu inovaciju u hrvatskom zatvorskom sustavu. U sklopu programa zatvorenice -majke u Kaznionici čitaju i snimaju izabrane knjige i slikovnice svojoj malodobnoj djeci te knjigu i DVD (svojevrsnu zvučnu slikovnicu sa zapisom svojeg glasa) šalju djeci kao poklon. Na taj način majkama se omogućava da unatoč boravku u Kaznionici učine nešto dobro za svoje dijete i budu na neki način i dalje prisutne u djetetovom životu.³⁶

Krovni projekt unutar kojeg su provedeni ostali spomenuti projekti je „MA#ME“, namijenjen majkama te svim podgrupama u koje mogu pripadati ovisno o životnim okolnostima.

4.2.1 Pozitivni primjeri u Republici Srbiji i Federaciji Bosne i Hercegovine

Odabrane su dvije susjedne zemlje Republike Hrvatske s obzirom da su kulturom i ekonomijom najbližnje Hrvatskoj. Tijekom prošlosti zadesile su ih slične nedaće kao i Hrvatsku te je situacija s kojom se susreću slična našoj i odabran je po jedan dobar primjer iz svake zemlje koji bi bio primjenjiv u Hrvatskoj.

Udruženje NOVI PUTEVI \ NISI SAM³⁷ (Republika Srbija)

Prvo je udruženje bivših osuđenika u regiji osnovano u Republici Srbiji. Ime je dobilo po zatvoru u Novom Sadu. Osnovano je s ciljem pružanja pomoći bivšim zatvorenicima od strane njima sličnih, odnosno također bivših zatvorenika.

³⁵<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/prirucnik-za-vodenje-radionica-o-mogucnostima-ukljucivanja-u-trziste-rada-za-zatvorenice-i-zatvorenike.html>

³⁶<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/citalacki-program-za-zatvorenice-i-djecu-u-kaznionici-u-poegi.html>

³⁷ <http://npns.rs/>

Svoj prvi projekt realiziralo je u srpnju 2014. godine pod nazivom „Humanitarna žurka za najmlađe osuđenike“ namijenjeno osuđenicima u KPD Valjevo. Cilj projekta bio je prikupljanje sredstava za kupnju tenisica osuđenicima u KPD Valjevo te kako bi im pokazali da nisu sami i da netko brine za njih.

Drugi projekt „Sapun za osuđene žene“ započeo je s prikupljanjem sapuna u veljači 2015. godine te je u svibnju 2015. godine realiziran. Svrha projekta bila je podizanje svijesti građana o teškim uvjetima u kojima se nalaze žene osuđenice u Srbiji. Cilj projekta bio je u što većoj mjeri skrenuti pažnju nadležnih, na način da su osobno i preko društvenih mreža pokušali skupiti što više sapuna i ostalih kozmetičkih sredstava za osuđene žene u Požarevcu. Stav udruženja tijekom provođenja projekta bio je da svaka žena u srpskim zatvorima u 21 stoljeću mora imati dostupnu toplu vodu i sapun.

Također, Udruženje bivših zatvorenika osnovalo je i grupu na Facebooku pod nazivom „Zatvorske priče“ koja je pokrenuta kako bi zatvorenici iz cijele regije bili podrška jedni drugima.

Udruženje "Pomoć u zaštiti prava zatvorenika" (Federacija BiH)³⁸

Udruženje je osnovano u srpnju 2011. godine s ciljem pružanja pomoći i savjeta pritvorenicima i osuđenicima u ostvarivanju prava u skladu s Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i Europskih zatvorskih pravila, pružanja psihološke, pravne i ostalih vrsta pomoći tokom trajanja suđenja, tokom i nakon izdržane kazne u cilju njihove resocijalizacije u društvo te će se zalagati za smanjenje recidiva. Aktivnosti Udruženja usmjerene su na unapređivanje i monitoring ljudskih prava zatvorenika, resocijalizaciju zatvorenika u društvo nakon izdržane zatvorske kazne, prevladavanje socijalne isključenosti i diskriminacije prilikom zapošljavanja te usklađivanje zakonodavstva i prakse BiH sa zakonodavstvom i praksom u Europskoj Uniji. Jedna od aktivnosti je i organiziranje i održavanje predavanja, radionica i edukacija osuđenim i pritvorenim osobama i zatvorskom osoblju.

³⁸ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/osnovano-udruzenje-pomoc-u-zastiti-prava-zatvorenika/110720059>

5. OČEKIVANJA ZATVORENIKA O ŽIVOTU NAKON IZLASKA IZ PENALNE USTANOVE - PREGLED DOSADAŠNJIH SPOZNAJA

„Očekivanje je hipotetičko stanje organizma, vrsta stava ili seta, koje je izraz iskustvom oblikovanog predviđanja da će se nešto dogoditi. Bihevioristi ga shvaćaju kao stanje povećane pripravnosti na reagiranje. U suvremenim kognitivnim teorijama (npr. motivacije) shvaća se kao subjektivno uvjerenje u vezi s ishodom nekog događaja i određuje se fenomenološki, na temelju subjektivnih procjena vjerojatnosti pojedinih ishoda“ (Petz, 2005:307). Očekivanje neke osobe njena je individualna stvar, no na očekivanja je moguće djelovati. Osoblje tretmana kroz svoj rad nastoji osobama na izvršavanju kazne zatvora što vjernije prikazati potencijalne poteškoće koje ih čekaju izvan kaznionice, odnosno zatvora. Zatvorenička populacija uglavnom posjeduje nerealna očekivanja o životu na slobodi. Često nisu svjesni poteškoća s kojima će se susresti te stigmom s kojom će se morati nositi s obzirom na njihov boravak u penalnoj ustanovi. U svojoj studiji Zamble i Porporino (1988; prema Visser, La Vigne, Travis, 2004) zaključili su kako većina zatvorenika prije otpusta ima nejasne, neizvjesne i nerealistične planove vezane uz izlazak i život na slobodi, što posljedično dovodi do neuspjeha s obzirom na očekivano. Otkad postoje zatvori, zatvorenici se suočavaju s raznim izazovima i problemima izlaska iz penalnih ustanova na slobodu koji često nisu u skladu s njihovim očekivanjima.

Izlazak iz penalne ustanove predstavlja izazov kako za zatvorenika tako i za zajednicu u koju dolazi živjeti. Povratak zatvorenika u zajednicu sa sobom nosi dva fundamentalna izazova. Prvi, kako zaštititi javnost i drugi, kako olakšati i osigurati tranziciju osobe iz života u zatvoru u produktivnog građana. Te dvije dimenzije su povezane, no bilo bi poželjno diferencirati potencijalne koristi za javnu sigurnost od koristi uspješne reintegracije za zajednicu i bivše zatvorenike (Travis, Solomon, Waul, 2001). Izlazak zatvorenika na slobodu za sobom uvijek povlači pitanje javne sigurnosti, što vezano uz mogućnost upravljanja otpustima zatvorenika, a što vezano uz mogućnost zajednica za prihvatom i reintegracijom bivših. Veliki gradovi imaju veće i bolje mogućnosti za bivše zatvorenike zbog veće ponude i pristupa poslovima za razliku od malih zajednica (Lynch, Sabol, 2001).

5.1 Istraživanje u SAD-u („*Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry*“)

U SAD-u je provedeno pilot istraživanje pod nazivom „*Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry*“. Glavna svrha pilot studije bila je istražiti sam proces reintegracije zatvorenika kroz njihovu perspektivu i iskustva. Urban Institute proveo je pilot studiju u 4 američke države: Marylandu, Illinoisu, Ohio i Texasu. Svrha studije dublji je uvid i razumijevanje iskustva povratka zatvorenika na slobodu nakon izlaska iz penalne institucije te njihovih obitelji i zajednica (La Vigne, Kachnowski, 2005). Studija je provedena s ciljem utvrđivanja različitih načina, problema i poteškoća s kojima se susreću žene i muškarci po izlasku iz penalne ustanove te faktora koji mogu utjecati na uspjeh ili neuspjeh poslije otpusta, kao što su zaposlenje, kriminalna povijest, zloupotreba opojnih droga, očekivanja i stavovi samih zatvorenika, kontekst u zajednici i obitelji u koji se vraćaju.

S ciljem informiranja osoba koje su zadužene za poslijepenalni prihvata o izazovima s kojima se susreću zatvorenici, koje usluge trebaju a nisu im pružene te uvid u individualne i kontekstualne faktore koji potpomažu rizične ili zaštitne faktore za zloupotrebu sredstava ovisnosti i kriminalno ponašanje (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

Studija se sastoji od intervjua provedenih sa zatvorenicima prije i nakon izlaska na slobodu, intervjua s članovima obitelji intervjuiranih zatvorenika, fokus grupe sa članovima zajednice u koje se zatvorenici vraćaju. Ukupno 1100 zatvorenika je obuhvaćeno studijom, no nekolicina je odbačena jer nisu sudjelovali u svim intervjuima ili nekih drugih razloga (La Vigne, Kachnowski, 2005). Istraživanje je koncipirano u dvije faze, u prvoj je uključena pilot studija u Marylandu (Baltimore) koja je provedena od 2001-2003 godine. Druga faza uključuje studiju u tri dodatne države: Illinois, Ohio i Texas. Uzorak ispitanika u drugoj fazi bio je 650 od čega 450 muškaraca i 200 žena. Ispitanici su praćeni kroz godinu dana i tri intervjua nakon inicijalnog razgovora u penalnoj ustanovi. U Marylandu, specifičnije gradu Baltimoru, obuhvaćen je uzorak od 324 ispitanika uključenih u 3 intervjua, od ukupno planiranih 350 ispitanika. Provođena su tri intervjua sa svakim ispitanikom i to prvi 30-90 dana prije očekivanog datuma otpusta iz institucije te dva intervjua nakon otpusta, jedan 30-90 dana nakon otpusta i drugi 4-6 mjeseci nakon otpusta. Također, osim samih zatvorenika intervjuirani su i članovi njihovih obitelji, konkretno njih 41 (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

Uzorak u prvom intervjuu (prije otpusta) sastojao se od 235 osoba muškog spola te 89 osoba ženskog spola sa prosječkom dobi 34 godine. Što se tiče rasnih udjela, 83% ispitanika je afroameričkog podrijetla, 8% je bijele rase, dok preostalih 9% čine pripadnici drugih rasa. Oko dvije trećine ispitanika je prvi puta na izvršavanju kazne zatvora, dok je ostatak već bio u maloljetničkim kaznenim ustanovama. S obzirom na vrstu kaznenog djela za koje su osuđeni, najveći postotak, više od 50%, su kaznena djela vezana uz drogu (dilanje i posjedovanje). Slobodni, odnosno nikada nisu stupali u brak, njih 69%, no 59% ispitanika su roditelji maloljetne djece. Ispitanici su većinom izvršavali kaznu u trajanju kraćem od jedne godine (44%), zatim između dvije i tri godine (25%) te više od pet godina (9%) (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

5.1.1 Sudjelovanje zatvorenika u programima

U zatvorskim programima sudjelovalo je 70% ispitanika. Neki od njih su usmjereni specifično na pomoć oko otpusta dok su drugi usmjereni na općenite potrebe zatvorenika kao što je razvoj određenih vještina, obrazovanje. Najčešći ponuđeni programi su priprema za buduće zaposlenje te tretmani zlorabe sredstava ovisnosti. Žene izvještavaju o češćem sudjelovanju u zatvorskim programima. No, samo četvrtina ispitanika sudjelovala je u programu pripreme za otpust (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Programi pripreme za otpust pokazali su se isplativim i korisnim u pripremi zatvorenika za život izvan zatvora. No, podaci u SAD-u pokazuju da je relativno mali broj zatvorenika uključen u takvu vrstu programa (Travis, Solomon, Waul, 2001).

Oko 80% zatvorske populacije u SAD-u ima povijest zlorabe alkohola i droga. Zatvorski programi namijenjeni konzumentima opojnih tvari usmjereni su na redukciju upotrebe injektivnih droga, rizika od recidiva povezanog sa zloupotrebom droga, povratka u zatvor i hospitalizacija zbog intoksikacije. Najučinkovitijim programima za ovisničku populaciju pokazali su se programi započeti u penalnim ustanovama uz nastavak programa u zajednici (Travis, Solomon, Waul, 2001). U tretmanima zlorabe sredstava ovisnosti sudjeluje manje od 59%, jedan dio u anonimnim alkoholičarima a neki u specifičnom programu za droge i alkohol (La Vigne, Kachnowski, 2005).

U SAD-u su još ranih 1920-ih programi pripreme za posao, odnosno zaposlenje bili namijenjeni zatvorenicima koji su uskoro trebali biti otpušteni. Izvorno su bili namijenjeni izabranim zatvorenicima koji su danju išli na rad u zajednicu, a za vrijeme neradnih sati su boravili u penalnim ustanovama. Radom u sklopu programa ostvarivala se određena dobit koja je bila namijenjena uštedama sustava nakon otpusta zatvorenika, plaćanju odštete žrtvi ili uzdržavanju djeteta. Iako su bili popularni 1970-ih, danas samo jedna trećina zatvora omogućava sudjelovanje u takvim programima te manje od 3% zatvorenika sudjeluje u njima. Čini se da intervencije, odnosno programi koji uključuju kognitivne vještine, tretman sredstava ovisnosti (droge), strukovno osposobljavanje i obrazovanje, uspješno smanjuju rizik recidiva. Bolja uspješnost se postiže usklađivanjem rizika i potreba svakog zatvorenika te nastavkom podrške kroz superviziju nakon otpusta. Što se tiče postojećih programa, većina je edukacijska (35%), slijede ih programi strukovnog osposobljavanja s nešto manje od 30%, dok su programi pripreme za otpust na začelju s 12% (Travis, Solomon, Waul, 2001).

Prilagođavanje na život na slobodi kao i svako drugo prilagođavanje zahtijeva da osoba neko vrijeme živi u takvim uvjetima te uglavnom uključuje prilagođavanje društvenoj skupini i njenim normama. Tijekom izvršavanja kazne zatvora, odnosno kazne dugotrajnog zatvora, osobama na izvršavanju treba omogućiti programe koji će im pomoći pri učinkovitoj prilagodbi na socijalnu okolinu i način života u skladu s društvenim normama (Uzelac, Žakman-Ban, Farkaš, 2008). Wilson i suradnici u svojoj meta-analizi utvrdili su da sudionici u programima poslovnih vještina imaju smanjen rizik za recidiv u odnosu na one koji nisu sudjelovali u takvim programima (Bushway, 2003).

5.1.2 Očekivanja vezana uz nošenje s izazovima na slobodi

Većina ispitanika očekivala je da će nošenje s izazovima nakon izlaska iz penalne ustanove biti lako, što je u skladu s optimističnim i nerealnim očekivanjima prije izlaska na slobodu. Nadalje, manje od jedne trećine ispitanika složilo se da će biti teško ostati van nevolja u njihovom starom susjedstvu, no isto tako polovica ispitanika se veseli susretu s određenim ljudima iz susjedstva. Više od polovice ispitanika ne vraća se u svoja stara susjedstva upravo iz razloga kako bi izbjegli mogući rizik povratka na staro. No, postoji određen postotak onih koji se vraćaju u stara susjedstva ili odlaze na ulice jer nemaju kamo drugdje (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

Usprkos optimističnim stavovima, najmanje trećina ispitanika smatra da će trebati pomoć za nošenje s različitim problemima i izazovima nakon otpusta (La Vigne, Kachnowski, 2005).

Jedan od velikih izazova je nošenje sa stigmom koja će ih pratiti s obzirom na njihov boravak u zatvoru, odnosno kaznionici. Crocker, Major i Steele (1998; prema Lotar, Kamenov, Lebedina Manzoni, 2010:32) ističu kako „stigma predstavlja obilježje koje diskreditira svakog pripadnika grupe uz koju se to obilježje vezuje“. Ona nije svojstvena osobi koju se stigmatizira nego socijalnom kontekstu u kojem se određene karakteristike vrednuju kao abnormalne. Na neki način stigmatizacija označava gubitak statusa u društvu, diskriminaciju i izbjegavanje od strane drugih. Za pojedince kao što su bivši zatvorenici stigmatizacija uzrokuje određene poteškoće pri resocijalizaciji, kao što su smanjene mogućnosti zapošljavanja, uspostavljanja i održavanja partnerskih i prijateljskih veza. Kroz resocijalizaciju bivši zatvorenici mijenjaju sliku o sebi na slobodi u vlastitim očima i u očima javnosti (Lotar, Kamenov, Lebedina Manzoni, 2010). Kada su im smanjene mogućnosti ponovne i pozitivne reintegracije u društvo, otežana im je i promjena slike o sebi.

Muškarci koji su počinili kazneno djelo su izloženi većoj stigmatizaciji od strane javnosti jer su percipirani opasnijima od žena počiniteljica s obzirom da se uz pojam kaznenog djela obično vežu nasilna kaznena djela koja puno češće čine muškarci (Lotar, Kamenov, Lebedina Manzoni, 2010).

5.1.3 Očekivanja vezana uz rad/pronalazak posla

Gotovo svi ispitanici ističu da je pronalazak posla nakon otpusta važan. Više od polovice ispitanika, odnosno 63% smatra da će pronaći posao također biti jednostavno i lako. No, u intervjuima nakon otpusta navode da je otplata dugova i uzdržavanje sebe bilo poprilično zahtjevno i teško (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Istodobno, većina ispitanika koji nisu radili prije odlaska u zatvor navodi kako će im biti potrebna pomoć u pronalasku posla. S iznimkom onih koje čeka posao nakon izlaska, ispitanici očekuju da će biti ovisni o svojoj obitelji, prijateljima i socijalnoj pomoći (La Vigne, Kachnowski, 2005).

Ispitanici su većinom bili optimistični oko pronalaska posla nakon otpusta. U predotpusnim intervjuima gotovo svi se slažu oko važnosti pronalaska zaposlenja nakon

otpusta za ostanak izvan penalnih ustanova i nečinjenje kaznenih djela. No, zanimljivo je da njih čak 83% navodi da treba određenu pomoć oko pronalaska zaposlenja što je u suprotnosti s 63% ispitanika koji pronalazak zaposlenja smatraju jednostavnim i lakim. Također, većina ispitanika smatra da će nakon pronalaska zaposlenja posao biti jednostavno zadržati (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Ispitanici s nekim oblikom zdravstvenih problema, bilo problemima fizičkog zdravlja, mentalnog zdravlja ili zlouporabom sredstava ovisnosti, percipiraju niži uspjeh i češći neuspjeh u pronalasku zaposlenja u odnosu na ostale ispitanike (Mallik-Kane, Visher, 2008).

Nakon otpusta, stigma koja ih je pratila kao bivše zatvorenike, pronalazak posla još je dodatno otežala. Studija Holzer et al. (2001; prema Visher, La Vigne, Travis, 2004) provedena na 3000 poslodavaca otkrila je da čak dvije trećine poslodavaca ne bi zaposlilo bivšeg zatvorenika kada bi znali tu informaciju. Nekoliko je razloga zašto zatvaranje smanjuje mogućnost zapošljavanja i mogućnost zarade bivšim zatvorenicima. Najizraženija je stigma stavljena bivšim zatvorenicima i snažno utječe na poteškoće prilikom zapošljavanja. Poslodavci izbjegavaju zapošljavanje kandidata s kriminalnim dosjeom. Smatraju da samo posjedovanje kriminalnog dosjea znači da osoba vjerojatno nije od povjerenja. Studija koja je obuhvatila 5 velikih gradova u SAD-u rezultirala je spoznajom da dvije trećine svih uključenih poslodavaca ne bi zaposlilo kandidata za kojeg znaju da je bivši zatvorenik te najmanje jedna trećina poslodavaca provjerava kriminalnu povijest nedavno zaposlenih (Holzer; prema Travis, Solomon, Waul, 2001).

Iskustvo prilikom zapošljavanja uglavnom uključuje odbijanje zbog boravka u zatvoru. Jedan bivši zatvorenik prilikom pronalaska posla u uredništvu jednih novina doživio je negativno iskustvo. U novinama je izašla priča da će kao bivši zatvorenik uništiti te novine te da je jedna od najgorih osoba koja se mogla vratiti u grad. No, na vlastito iznenađenje većina građana je stalo uz njega dajući mu podršku i šansu da počne ispočetka (Travis, 2001).

Postoji složena veza između kriminaliteta i zaposlenja. Mogućnost pronalaska stabilnog i adekvatnog izvora primanja nakon otpusta iz zatvora je važan faktor uspješne resocijalizacije u zajednici. Studije su pokazale da je zaposlenje s dostatnim primanjima povezano s nižim stopama recidiva. Nasuprot tome, nedovoljna primanja često vode ka ilegalnim načinima zarade (Travis, Solomon, Waul, 2001).

5.1.4 Očekivanja vezana uz zlouporabu sredstava ovisnosti

Povratak u penalnu ustanovu usko je povezan s očekivanjem ispitanika vezanim uz zlouporabu sredstava ovisnosti nakon izlaska na slobodu. Četvrtina ispitanika izjasnila se da bi ponovno konzumirala sredstva ovisnosti ako ne bi bili uhvaćeni, no taj se postotak smanjuje na 12% u slučaju kada bi bili uhvaćeni. Postoji malen dio ispitanika koji namjerava koristiti sredstva ovisnosti bez obzira na posljedice. Žene su češće izvještavale o važnosti suzdržavanja od sredstava ovisnosti za ostanak na slobodi (80% žena nasuprot 65% muškaraca). Nadalje, češće su izražavale potrebu za tretmanom vezanim uz sredstva ovisnosti nakon otpusta iz penalne ustanove (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Konzumacija sredstava ovisnosti povećava rizik od recidiva, no iz podataka je vidljivo da bez obzira što su svjesni kamo ponovna konzumacija vodi, velike su šanse za nastavak konzumacije sredstava ovisnosti po izlasku.

U istraživanju je utvrđena samo jedna statistički značajna razlika s obzirom na spol i odnosi se na izbjegavanje konzumacije sredstava ovisnosti kao važan faktor nerecidiviranja, izražen od strane ispitanica (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

5.1.5 Očekivanja vezana uz obrazovanje

Velik broj ispitanika izrazio je želju za dodatnim edukacijama i treningom za poslovnim vještinama nakon otpusta. Tri četvrtine ispitanika željelo je pomoć u upravljanju financijama i brizi za zdravlje te neku vrstu savjetovanja i brige za mentalno zdravlje (La Vigne, Kachnowski, 2005).

5.1.6 Očekivanja vezana uz odnose u obitelji

Njih 82% smatralo je da će obnavljanje obiteljskih veza biti jednostavno bez obzira na razdvojenost i narušene odnose zbog izvršavanja kazne zatvora. Podrška članova obitelji pokazala se temeljnim i važnim, čak i krucijalnim čimbenikom reintegracije zatvorenika (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Nadalje, obitelj je percipirana kao glavni izvor financijske pomoći, stambenog zbrinjavanja i emocionalne podrške nakon otpusta. Visoka su i očekivanja zbližavanja s obitelji, odnosno djecom (La Vigne, Kachnowski, 2005). Prema riječima bivših zatvorenika podrška obitelji je krucijalna nakon otpusta iz penalne ustanove. Važno je imati

pozitivan model, bio to član obitelji ili netko drugi, na kojeg se možeš osloniti koji ti može pomoći, netko s kim možeš razgovarati, a ne samo imati financijsku potporu, netko tko vjeruje u tebe što je jako važno. Nažalost, većina zatvorenika nema pozitivan model po izlasku iz zatvora (Travis, 2001).

Žene čine znatno manji dio zatvoreničke populacije, no primjećuje se rast žena prijestupnica. Iz perspektive djeteta odlazak majke u zatvor ima drugačije posljedice od zatvaranja oca. Majka predstavlja primarnog skrbnika djetetu te je njezino izbjivanje nenadoknadivo za dijete. Manje od jedne trećine djece čije su manje u zatvoru ostaje s ocem. Uglavnom se dijete ostavlja bakama i djedovima na skrb te jedan dio rođacima. Nažalost, malen dio (10%) djece postaje štíćenicima države (Travis, Solomon, Waul, 2001). Malo se toga zna o utjecaju boravka roditelja u zatvoru na djecu i njihov razvoj, no poznato je da je taj utjecaj značajan. Kada su majke u zatvoru, o djeci se većinom brinu baka i djed ili drugi rođaci te u manjem broju i sama država kroz domove. Više od polovine te djece ne viđa svoje majke cijelo vrijeme njihovog boravka u zatvoru. Velika većina majki očekuje da će nakon izlaska iz zatvora nadoknaditi svojoj djeci izgubljeno vrijeme i živjeti s njima (Petersilia, 2000).

Ispitanici očekuju veliku podršku obitelji, pa povezano s time smatraju da će biti stambeno zbrinuti nakon izlaska (La Vigne, Kachnowski, 2005). Svaki zatvorenik neposredno nakon izlaska postavlja si pitanje „Gdje ću ja noćas spavati?“. Za većinu bivših zatvorenika odgovor na ovo pitanje predstavlja obiteljski dom. Nadalje, problem smještaja spada u najčešće probleme s kojima se bivši zatvorenici suočavaju po izlasku s obzirom da je to prva stvar na koju moraju misliti kada napuste penalnu ustanovu. Rijetko koji zatvorenici imaju financijsku mogućnost za osiguranje stalnog smještaja ili se suočavaju s obitelji u koju nisu dobrodošli i koja ih ne želi prihvatiti u kućanstvo. Sa svrhom rješavanja tog problema postoje federalni zakoni koji određenim programima zatvorenicima pomažu s privremenim smještajem ili pronalaskom stalnog smještaja. Usprkos svemu, određeni broj zatvorenika postaju beskućnici s pojačanim rizicima za povratništvo. Osuđeni seksualni prijestupnici, uz doživotni registar suočavaju se s dodatnom velikom osudom javnosti (Gouvis Roman, Travis, 2004).

U pilot istraživanju nije uključen velik broj članova obitelji, no vidljiv je njihov optimizam oko povratka zatvorenog člana obitelji, njihove prilagodbe i reintegracije u zajednici (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

5.1.7 Poštivanje zakona i recidiv

Nisu svi ispitanici uspjeli ostati na slobodi te je jedna trećina ispitanika ponovno uhićena unutar 6 mjeseci nakon izlaska iz penalne ustanove. Ispitanici koji su ponovno uhićeni bili su mlađi, opsežnije kriminalne povijesti te spremniji na zlouporabu sredstava ovisnosti. Ovi podaci o recidivizmu naglašavaju izazov politike ka pronalaženju načina da se barem uspori trend kruženja u i iz zatvora. Sami ispitanici kao početni fokus ističu visoku razinu uporabe alkohola i droga (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Visoke su stope recidiva nakon izlaska iz zatvora. U skladu s postojećim istraživanjima, očekuje se da će dvije trećine otpuštenih zatvorenika biti ponovno uhićena unutar 3 godine od otpusta (Travis, Solomon, Waul, 2001). Drugi podaci u literaturi prikazuju da se jedan od pet zatvorenika vraća u penalnu ustanovu unutar jedne godine od izlaska na slobodu. Ovisnici su u povećanom riziku od povratka kriminalnim ponašanjima te povratku u penalnu ustanovu. Također, ispitanici s nekim oblikom zdravstvenih problema, bilo problemima fizičkog zdravlja, mentalnog zdravlja ili zlouporabom sredstava ovisnosti, suočavaju se s malo drugačijim izazovima od prosječnih zatvorenika (Mallik-Kane, Visher, 2008). To zahtjeva pažljiv uvid u različite rizike koje posjeduju bivši zatvorenici, nove strategije za uvjetni otpust i taktike kontrole kriminaliteta koje smanjuju rizik recidiva (Travis, Solomon, Waul, 2001).

Gotovo svi ispitanici složili su se da žele živjeti po zakonu i da žele odustati od druženja s prijateljima koji su ih uvalili u nevolje (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Indirektno podaci nam sugeriraju da su ispitanici bili spremni ili barem zainteresirani za promjenu svojih antisocijalnih ponašanja, no kako bi u tome uspjeli potrebna im je pomoć. Nakon izlaska određeni broj oslanja se na probacijsku službu kao instituciju koja bi im mogla, odnosno trebala pomoći u određenim aspektima njihovih života u kojima nailaze na poteškoće.

No, u SAD-u probacijski službenici pretrpani su poslom do te mjere da nemaju vremena raditi s bivšim zatvorenicima već se sve svodi samo na vođenje papirologije. Svaki službenik ima toliko slučajeva da su bivši zatvorenici prepušteni sami sebi (Travis, 2001). Što se tiče nadzora nakon otpusta, većina ispitanika očekuje da će biti pod nadzorom (Visher, La Vigne, Travis, 2004). Čak 85% ispitanika smatra da će biti lako ostati izvan zatvora nakon izlaska te da neće prekršiti uvijete (La Vigne, Kachnowski, 2005).

Kao važne faktore za ostanak izvan zatvora, ispitanici navode zaposlenje, stambeno zbrinjavanje te kao nešto malo manje važne podršku obitelji, kontakt s djecom i podršku obitelji (Visher, La Vigne, Travis, 2004).

5.2 Istraživanje u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je provedeno istraživanje „Značajke života i tretmana žena u zatvoru“ koje se jednim dijelom dotaklo područja očekivanja zatvorenika. Čak 96,7% ispitanica očekuje da će nakon izlaska iz zatvora živjeti s članovima uže obitelji. Nakon izlaska iz zatvora zatvorenice procjenjuju svoju materijalnu situaciju nešto povoljnije u odnosu na muškarce, iako gotovo 1/4 ispitanica smatra da će biti bez ikakvih prihoda. Nadalje, oko 1/3 žena predviđa da će im zapošljavanje nakon izlaska iz zatvora biti krajnje neizvjesno, dok takvo mišljenje ima više od 40% muškaraca. Uzimajući u obzir mišljenja ispitanika o situaciji nakon izlaska iz zatvora proizlazi da je neodgovarajući postpenalni prihvata još jedan problem s kojim se podjednako bivši zatvorenici oba spola (Šućur, Žakman-Ban, 2005). Nažalost, posttretman nije česta pojava nakon izlaska iz penalne ustanove, a mogao bi doprinijeti olakšavanju reintegracije u velikoj mjeri. Najveća dobrobit bila bi učvršćivanje pozitivnih pomaka postignutih u zatvoru, odnosno kaznionici te je potrebno je raditi na razvoju učinkovitih programa posttretmana.

Posttretman obuhvaća određene aktivnosti pomaganja i prihvata osobe nakon tretmana kojima je cilj razrješenje specifičnih životnih situacija i okolnosti koje se javljaju pri ponovnom uključivanju u staru životnu okolinu. Ponovni povratak u staru okolinu sam po sebi je rizičan, naročito ako se radi o nepovoljnim okolnostima u širem i užem okruženju te često predstavlja uzrok vraćanja na stara društveno neprihvatljiva ponašanja i ponovnu institucionalizaciju. Neki stručnjaci smatraju da bi posttretman trebao biti obavezan, no isto tako i visoko individualiziran. Posttretman bi trebao pružati konkretnu pomoć kao što su tečajevi za zaposlenje, grupe za podršku, posao, itd. Nadalje, i obitelj bi trebala biti uključena u posttretman (Koller-Trbović, Miroslavljević, 2005).

Određeni broj zatvorenika nakon izlaska iz zatvora suočava ne samo s problemima stanovanja, zapošljavanja i nedostatka prihoda nego i sa zdravstvenim problemima. Oko 30% zatvorenika i oko 37% zatvorenica izjavljuje kako će nakon izlaska na slobodu nastaviti ili započeti potrebno liječenje (Šućur, Žakman-Ban, 2005).

Što se tiče poslova koje obavljaju zatvorenici i zatvorenice, nisu svi jednako korisni za budući radni angažman u vanjskome svijetu. No, nije lako razviti industrije unutar penalnih ustanova u kojima će zatvorenice i zatvorenici biti obučavani za radna mjesta koja su tražena na tržištu. Ostali rezultati pokazali su da su zatvorenice znatno uvjerenije u odnosu na zatvorenike da će im iskustva zatvorskoga tretmana koristiti u vanjskom svijetu (Šućur, Žakman-Ban, 2005).

Veza između pronalaska zaposlenja i smanjenja kriminaliteta je ohrabrujući znak stvarnog napretka. Postoji mala ali značajna razlika između uključenih i neuključenih u životni stil obilježen drogom, nefunkcionalnim sastavom obitelji i mjestom prebivališta. Ti rezultati potiču određene dvojbe o dugotrajnim utjecajima programa usmjerenih na smanjenje zlorabe droga, preseljenje iz antisocijalnog susjedstva, bolje obiteljske veze te njihovu visoku povezanost s izbjegavanjem povratka kriminalnom stilu života. Nadalje, takvi programi rezultiraju višom uključenošću mladih u naporan i mukotrpan rad na pronalasku posla i participiranju na tržištu rada (Bushway, 2003).

Ispitanici muškog i ženskog spola generalno su imali slična očekivanja o nošenju s izazovima nakon izlaska, bili oni smatrani laganim ili teškim za nošenje. Nadalje, veći broj ispitanica izrazio je potrebu za pomoći prilikom pronalaska posla i dodatnim edukacijama, stjecanjem poslovnih vještina, savjetovanjem, financijskom pomoći, vezano uz mentalno zdravlje i tretman droga ili alkohola nakon izlaska iz penalne institucije (La Vigne, Kachnowski, 2005).

Uz prikaz znanstvenih istraživanja, stranih i domaćeg, iz područja očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne institucije u slijedećem poglavlju bit će prikazano studentsko istraživanje autorice diplomskog provedeno za vrijeme prakse u Kaznionici u Požegi te rezultati koji omogućuju određeni uvid u očekivanja zatvorenika nakon izlaska iz penalne institucije pod istoimenim nazivom.

5.3 Rezultati istraživanja „Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove“

U sklopu kolegija Kvalitativni pristupi u kriminološkim i penološkim istraživanjima provedeno je istraživanje pod nazivom Očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska iz penalne ustanove. Svrha istraživanja bila je steći nova znanja o tome kako zatvorenici percipiraju svoju budućnost na slobodi te koja su njihova očekivanja o životu nakon izlaska iz kaznionice. Cilj istraživanja bio je opisati očekivanja od povratka na slobodu iz perspektive zatvorenika. Istraživačka pitanja u istraživanju bila su:

- Kako zatvorenici zamišljaju život na slobodi?
- Imaju li neke strahove vezane uz život na slobodi? I ako da, koje?
- Što misle da će im biti najveći problemi?
- Što očekuju da će im dobro ići, da neće biti problema?
- Koji čimbenici im u tome pomažu?

Sudionici istraživanja

Sudionici istraživanja bili su zatvorenici i zatvorenice kaznionice u Požegi, ukupno njih šest prema odabiru između zatvorenika koji su imali najkraći vremenski rok do izlaska (otprilike 2 tjedna) prema prijedlogu mentorice na praksi i principu dobrovoljnosti istih. Kriterij odabira je bio je preostalo najviše 6 mjeseci do odsluženja kazne te odabir po principu heterogenosti (po spolu, vrsti k.d., dobi, ukupnoj duljini kazne). Princip heterogenosti nije ispoštovan do kraja za kriterij vrstu kaznenog djela i ukupna duljina kazne kod zatvorenika. Izabran je takav uzorak jer je prigodan u trenutku provođenja istraživanja. Kaznena djela sudionika su bila: gospodarski kriminalitet, prijevara u poslovanju i pronevjera te zloupotreba ovlasti i položaja, prijetnja, kazneno djelo protiv sigurnosti prometa i zlouporaba opojnih droga. Sudionici i sudionice bili su o istraživanju obaviješteni/e od strane osobe iz odjela tretmana te su dobrovoljno pristali na sudjelovanje. Zatim je odabrano 6 sudionika. Od 3 zatvorenika koji su intervjuirani dvojica su se u prošlosti bavili poljoprivredom i stočarstvom, dok je treći bio nogometni sudac s međunarodnim certifikatom. Dvojica su u dobi između 50 i 60 godina, a jedan je u dobi između 25 i 30 godina. Dvojica imaju završenu samo osnovnu školu, dok je treći pohađao fakultet prije počinjenja kaznenog djela. Dvojica su državljani RH, a jedan je državljanin susjedne zemlje Bosne i Hercegovine. Sva trojica žive s obiteljima, dvojica sa ženom i djecom, jedan s roditeljima i braćom.

Sudionice istraživanja završile su srednju školu te su sve u dobi između 30 i 40 godina. Sudionice navode da su bile zaposlene prije dolaska u kaznionicu. Sve 3 su državljanke RH i živjele su s obitelji prije dolaska u kaznionicu. Svi sudionici su bili veoma otvoreni za suradnju. Zbog lakšeg prikaza obilježja sudionika podaci su prikazani u Tablici 1.

Tablica 2. Obilježja sudionika istraživanja

Sudionik/ca	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6
Spol	M	M	M	Ž	Ž	Ž
Dob	25-30	50-60	50-60	30-40	30-40	30-40
Obrazovanje	SŠ, Upisan fakultet	OŠ	OŠ	SŠ	SŠ	SŠ
Zaposlenje prije osude	da	da	da	da	da	da
Vrsta k.d.	prijevarena u poslovanju, pronevjera, zloupotreba ovlasti i položaja	zloupotreba opojnih droga	prijetnja	k.d. protiv sigurnosti prometa	gospodarski kriminal	gospodarski kriminalitet
Duljina boravka u kaznionici do intervjua	19 mj	6 g. i 3 mj	19 mj	1 g. i 2 mj	4 mj	8,5 mj

Podaci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuiima za vrijeme provođenja prakse u razdoblju od 9.11.-18.12. u kaznionici u Požegi. Intervjui nisu bili snimani s obzirom da to

nije dozvoljeno unutar kaznionica i zatvora te su odgovori sudionika zapisivani. Nakon obavljenih intervjua podaci su prepisani na računalo radi lakše obrade podataka. Podaci su prikupljeni uz pomoć kolegice Josipe Katalenac te dviju kolegica koje su zapisivale: Ene Juričić i Lucije Ujdenice.

Podaci su obrađeni kvalitativnom analizom.

Na temelju analize podataka dobiveni su rezultati koji upućuju na ostvarivanje istraživačkih pitanja. Dobiveno je 7 tema koje kao i kategorije i njihovi kodovi, odgovaraju na istraživačka pitanja. Na pitanje „Kako zatvorenici zamišljaju život na slobodi“ odgovara tema pod nazivom **Očekivanja i planovi za budućnost**. Rezultati su pokazali da većina sudionika zamišlja da će im život na slobodi izgledati kao i prije dolaska u kaznionicu te nemaju određena očekivanja za budući život. Nekolicina se planira zaposliti nakon izlaska dok se ostali planiraju odmoriti i posvetiti svojoj obitelji. No, svi ispitanici složili su se da je posao najvažnija stavka za egzistenciju. Tema **Strahovi vezani za život na slobodi** odgovara istraživačkom pitanju „Imaju li neke strahove vezane uz život na slobodi“. Većina sudionika nema percipiranih strahova vezanih za život na slobodi nakon izlaska, ali kod nekolicine sudionika se može uočiti financijska nesigurnost, neizvjesnost kod zatvorenica koje nemaju riješeno stambeno pitanje te strahovi od neprihvatanja u okolini povezani s vlastitim sramom zbog boravka u kaznionici. **Doživljaj tretmana u kaznionici i tema Priprema za otpust** odgovaraju pitanju „Koji čimbenici im u tome pomažu“. Sudionici navode da im kao priprema za izlazak pomaže sudjelovanje u radionicama i programima te najviše korištenje pogodnosti izlaska, dok nekolicina smatra da je po pitanju priprema za otpust potrebno puno više pripremanja od strane tretmana te da oni ne rade dovoljno i ne posvećuju se svakom zatvoreniku koliko je potrebno. Važnost većeg i detaljnijeg pripremanja za otpust naglašavaju za stariju populaciju te zatvorenike koji su proveli dugo vremena u kaznionici. **Posljedice boravka u kaznionici i tema Ambivalentan stav prema budućem poštivanju zakona** odgovaraju pitanjima „Što misle da će im biti najveći problemi“ i „Što očekuju da će im dobro ići, da neće biti problema“. S obzirom na posljedice boravka u kaznionici, rezultati pokazuju da su one pozitivne i negativne u jednakoj mjeri. Nekolicina sudionika smatra da ih je boravak u kaznionici potaknuo na osvještavanje rada na sebi i težnji odgovornijem ponašanju, dok određeni dio percipira negativne posljedice poput stigmatizacije. Manji dio sudionika percipira da neće imati nikakvih, bilo pozitivnih ili negativnih, posljedica boravka u kaznionici. Iako većinu tretman priprema za budući život kroz razne programe tijekom boravka u kaznionici, rezultati su pokazali da sudionici pokazuju ambivalentan stav prema

budućem poštivanju zakona. Jedna sudionica je sigurna u buduće poštivanje zakona dok drugi navode da je važno poštivati zakone i imati posao kako se ponovno ne bi vratili u kaznionicu. Međutim, postoji verbaliziranje potencijalnog nastavka činjenja kaznenih djela u slučaju nezaposlenosti, zbog preživljavanja. Jedna tema se istaknula važnom u istraživanju jer su o tome sudionici puno govorili, a to se odnosi na njihov **Život u kaznionici**. Rezultati su pokazali da je većina sudionika iznosila svoje dojmove o životu u kaznionici, kako im posao olakšava boravak te da im je tijekom boravka najteža odvojenost od obitelji, prvenstveno djece.

Nisu uočene značajne razlike ispitanika s obzirom na spol, odnosno odgovori sudionika i sudionica su veoma slični, kao što se to pokazalo i u ranijim istraživanjima. Malene razlike u ovom istraživanju pojavljuju se u temi „Doživljaj tretmana u kaznionici“ i to u pozitivnijem doživljaju žena u odnosu na muškarce. Sudionice u većoj mjeri naglašavaju pozitivne, odnosno korisne učinke tretmana i poticaj na promjenu, sukladno rezultatima ostalih istraživanja.

U odnosu na strana istraživanja, provedena u SAD-u, manja je prisutnost ovisnosti u hrvatskim penalnim ustanovama te samim time i manja usmjerenost programa na rješavanje tog problema. Dakako, u hrvatskim penalnim ustanovama postoje programi usmjereni na probleme ovisnosti, no uključenost zatvorske populacije je značajno manja u odnosu na američku zatvorsku populaciju. Očekivanja zatvorenika generalno su jako optimistična, kao i u ostalim istraživanjima. Pronalazak zaposlenja te na taj način osiguravanje financijske sigurnosti te važnost obiteljske podrške i potpore naglašeno je kako u ovom istraživanju tako i u ostalim, s razlikom što sudionici istraživanja u SAD-u navode potrebu za određenom pomoći u pronalasku posla dok hrvatski sudionici ili imaju osiguran posao ili znaju čime će se baviti nakon izlaska i ne navode potrebu za dodatnom pomoći. U istraživanju Žakman-Ban i Šućur provedenom 2005.g. sudionici i sudionice percipiraju velike poteškoće kod budućeg pronalaska posla za razliku od rezultata dobivenih u ovom istraživanju. Također, hrvatski sudionici ne navode odbacivanje od strane obitelji zbog boravka u penalnoj ustanovi te uživaju njihovu pomoć i potporu i rijetko se susreću s problemima smještaja za razliku od sudionika američkih istraživanja kod kojih problem smještaja spada u najčešće probleme. Sudionici svih istraživanja navode kako namjeravaju živjeti po zakonu nakon izlaska na slobodu ne kršeći zakonske norme kako ne bi ponovno završili u zatvoru, odnosno kaznionici, no poznato je kako se od 20-35% zatvorenika ponovno vraća u penalne institucije.

Istraživanje je obuhvatilo malen uzorak, no želi se naglasiti važnost provođenja ovakvih istraživanja na većem uzorku i dobivanja reprezentativnijih podataka.

5.4 Smjernice za buduća istraživanja

Na temelju proučene literature i studentskog istraživanja područja očekivanja zatvorenika o životu na slobodi proizašle su određene smjernice s ciljem unapređenja budućih istraživanja. Moguće je da bi se nešto kvalitetniji podaci dobili kombinacijom kvantitativne i kvalitativne metode ispitivanja. Kvantitativnim dijelom dobili bi se konkretniji odgovori koji bi se mogli produbiti po potrebi kvalitativnim dijelom, odnosno korištenjem obje metode dobio bi se dublji uvid u očekivanja zatvorenika.

Istraživačka pitanja trebala bi biti fokusirana na percepciju budućeg života i zaposlenja, percipiranje problema s kojima će se susretati nakon izlaska na slobodu, strahove vezane uz budući život, tretman u ustanovi i pripremu za otpust, odnos s obitelji i njihov stav prema izlasku te čimbenike koji su važni za buduće poštivanje zakona.

Tijekom provedbe intervjuja u Kaznionici u Požegi pokazalo se da su postavljena pitanja trebala biti jasnija, kraća i usmjerenija na područje koje se ispituje od postavljenih pitanja. Previše otvorena pitanja zbunjivala su sudionike te su tražili dodatna pojašnjenja za pitanja i na što bi se točno odgovor trebao odnositi. Upitnik ili anketa s postavljenim većim brojem kraćih i usmjerenijih pitanja bili bi bolje rješenje s obzirom da bi bili lakši za razumijevanje.

Sudionici i sudionice nisu birani sasvim slučajno nego po preporuci ili određivanju od strane službenika tretmana te je uzorak bio više prigodan nego slučajan. Samim time uzorak nije bio heterogen u onoj mjeri kako je planirano i kako bi trebalo biti da bi rezultati bili što reprezentativniji. Naravno, uzorak od 6 sudionika je premalen za bilo koju vrstu zaključivanja osim onog za intervjuiranu skupinu. Uzorak je prigodan i zbog mjesta provođenja te su sudionici muškog spola iz poluotvorenih uvjeta, a sudionice ženskog spola iz otvorenih uvjeta izvršavanja kazne zatvora.

Zatim, poželjno bi bilo da pravosudni policajac ne bude prisutan tijekom intervjuja što nije bio slučaj tijekom ovog istraživanja. Sama prisutnost pravosudnog policajca na neki način ograničava sudionike da daju odgovore kakve žele. U kaznionici su naučili da je neke stvari bolje zadržati za sebe, daleko od ušiju službenika s kojima su okruženi. Pretpostavka je da su

odgovori djelomično zbog toga bili toliko kratki i „šturi“. Također, sudionici su često pogledavali prema pravosudnom policajcu tijekom odgovaranja kao da su razmišljali što smiju reći što ne, odnosno što je pametno izreći. Isto tako, jednom prilikom dogodilo se da je pravosudni policajac krenuo komentirati odgovor sudionika te je usprkos upozorenjima nastavio to raditi nekoliko puta tijekom provođenja intervjua. Dakle, potrebno je voditi računa o čimbenicima koji ometaju ili ograničavaju samo istraživanje te ih otkloniti u najvećoj mogućoj mjeri.

Istraživanje bi trebalo provesti u svim penalnim ustanovama u zemlji ili barem uzorkovati sudionike iz ustanova svih razina sigurnosti. Bilo bi poželjno da sudionici istraživanja izvršavaju kaznu zatvora različite duljine te različite duljine boravka u penalnoj ustanovi do trenutka provođenja intervjua kako bi se vidjelo utječe li duljina kazne i duži period proveden u penalnoj ustanovi kao i vrijeme preostalo do odsluženja kazne različito na očekivanja zatvorenika o životu na slobodi u odnosu na one koji su proveli relativno kratko vrijeme na izvršavanju kazne. Na taj način bilo bi vidljivo postoje li razlike u očekivanjima s obzirom na stupanj sigurnosti ustanove u kojoj se izvršava kazna zatvora, vrijeme provedeno u ustanovi te s obzirom da vrijeme preostalo do odsluženja kazne.

6. ZAKLJUČAK

Svaka osoba ima očekivanja o nadolazećem vremenu i događajima, isto tako i zatvorenici razmišljaju o budućem životu. Uglavnom razmišljaju pozitivno, što zbog toga što ne žele odmah u početku razmišljati negativno, što zbog utjecaja onoga što bi zapravo željeli, a što zbog objektivnih okolnosti. Najčešći problemi koje zatvorenici percipiraju u budućnosti, odnosno na slobodi su: neizvjesno zapošljavanje, problemi postpenalnog prihvata, nedostatak smještaja i stigmatizacija od strane okoline s kojom se suočavaju zbog boravka u penalnoj ustanovi. Stigmatizacija bivših zatvorenika ima utjecaj na sva područja njihovog života i povezana je s drugim spomenutim problemima i poteškoćama s kojima se susreću neposredno po izlasku na slobodu. Djelomično ih za život na slobodi pripremaju razni programi tretmana u penalnim ustanovama i priprema za otpust. Hrvatski zatvorski sustav nudi određen broj posebnih programa koji su usmjereni na pomoć zatvorenicima u onim područjima u kojima im je potrebna.

U Hrvatskoj, a i u svijetu postoji nedostatak istraživanja percepcije, odnosno očekivanja zatvorenika o životu nakon izlaska te potreba za provođenjem novih. Dostupne su informacije uglavnom o stranim istraživanjima, no svaka zemlja na neki način ima svoje specifičnosti te je za zaključivanje o očekivanjima naših zatvorenika potrebno prikupiti podatke na uzorku hrvatskih zatvorenika i zatvorenica. U radu su dane određene smjernice za istraživanja ovog područja, koje su proizašle iz studentskog istraživanja u smislu unapređenja budućih istraživanja. Važno je posebnu pažnju posvetiti odabiru uzorka te težiti što većoj heterogenosti, pitanjima koja se postavljaju i prisutnosti pravosudne policije tijekom intervjuiranja zatvorenika i zatvorenica. Dakle, potrebno je obratiti pažnju na što više detalja kako bi prikupljeni podaci bili što reprezentativniji za zatvoreničku populaciju.

7. LITERATURA

1. Bakić, D. (2014, 13. ožujka). Koncept tretmana u penologiji. Preuzeto s URL: <http://www.slideserve.com/misae/koncept-tretmana-u-penologiji>
2. Bubić, J. (2006): Terapijske zajednice u penalnim ustanovama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(1), 33-50.
3. Buđanovac, A., Mikšaj-Todorović, Lj. (2002): Stavovi prema osuđennicima i njihovoj rehabilitaciji na slovenskom i hrvatskom uzorku ispitanika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10 (2), 153-160.
4. Bushway, S. (2003): *Employment Dimensions of Reentry: Understanding the Nexus between Prisoner Reentry and Work*. Reentry and prison Work Programs. New York, NY: New York University Law School.
5. Cifrić, I. (1994): Očekivanja budućnosti: između katastrofizma i kozmičke ekspanzije. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 3(1), 43-61.
6. Damjanović, I., Jandrić, A., Doležal, D. (2002): Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(1), 49-58.
7. Doležal, D., Jandrić, A. (2002): Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(1), 105-117.
8. Ferić, M., Kranželić-Tavra, V. (2003): Trening socijalnih vještina – planiranje, primjena i evaluacija. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11(2), 143-150.
9. Gouvis Roman, C., Travis, J. (2004): *Taking Stock: Housing, Homelessness, and Prisoner Reentry*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
10. Koceić, V., Šimpraga, D. (2013): Interdisciplinarna suradnja u tretmanu nasilničkog ponašanja u okviru izvršavanja probacijskih mjera i sankcija. *Socijalna psihijatrija*, 41(3), 197-203.
11. Koller-Trbović, N., Miroslavljević, A. (2005): Posttretman – pomoć nakon institucije ili što nakon tretmana. *Kriminologija i socijalna integracija*, 13(2), 99-109.

12. Kovčo-Vukadin, I. (2010): Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 333-367.
13. La Vigne, N.G., Kachnowski, V. (2005): *Texas prisoners' Reflection on Returning Home*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
14. Lotar, M., Kamenov, Ž., Lebedina Manzoni, M. (2010): Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18(2), 31-43.
15. Lynch, J.P., Sabol, W.J. (2001): *Prisoner Reentry in Perspective*. Crime Policy Report. 3(1), 1-27.
16. Ljiljana Mikšaj-Todorović, LJ., Buđanovac, A., Brgles, Ž. (1998): Rehabilitacijski programi u institucijama u Hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34(1), 83-92.
17. Mallik-Kane, K., Visser, C. (2008): *Health and Prisoner Reentry: How Physical, Mental, and Substance Abuse Conditions Shape the Process of Reintegration*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
18. Maloić, S. (2007): Udruga kao sudionik lokalne zajednice u prevladavanju društvenih problema – Klub liječenih alkoholičara "Kašina-Centar". *Kriminologija i socijalna integracija*, 15(1), 55-66.
19. Maloić, S., Mažar, A. (2014): Pristupi i tehnike rada s ovisnicima u probaciji. *Kriminologija i socijalna integracija*, 22(1), 211-239.
20. Maloić, S. (2015): Probacija prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela – pomoć ili nadzor? *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(1), 157-179.
21. Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A. (2015): Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(1), 129-156.
22. Mikuš, LJ., Franjić, Ž. (2010): Program psihosocijalnog tretmana počinitelja prekršajnih i kaznenih djela iz prometa. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), 659-668.
23. Petersilia, J. (2000): *When Prisoners Return to the Community: Political, Economic, and Social Consequences*. U.S. Department of Justice: Sentencing and Corrections, (9), 1-8.

24. Petz, B. (Ur.) (2005). Psihologijski rječnik, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Jastrebarsko: Naklada Slap.
25. Rapić, M., Vrcić Keglević, M. (2015): Alkoholizam – zaboravljena dijagnoza u obiteljskoj medicini. *Medicina Familiaris Croatica: Journal of the Croatian Association of Family Medicine*, 22(2), 25-32.
26. Šućur, Z., Žakman-Ban, V. (2005): Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja*, 80(6), 1055-1079.
27. Travis, J. (2001): *Easing the Transition from Prison to Freedom Community Roles*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
28. Travis, J., Solomon, A.L., Waul, M. (2001): *FROM PRISON TO HOME: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
29. Uzelac, S., Žakman-Ban, V., Farkaš, R. (2008): Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvijete u Hrvatskoj kaznionici. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(1), 79-108.
30. Videc, Z. (2005): Program rada s ovisnicima o drogama u Kaznionici u Lepoglavi. *Kriminologija i socijalna integracija*, 13(2), 115-122.
31. Visher, C., La Vigne, N.G., Travis, J.(2004): *Returning Home: Understanding The Challenges Of Prisoner Reentry. Maryland Pilot Study: Findings from Baltimore*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
32. Zećirević, E. (2013): Teorije pomaganja u penalnom sustavu. *Andragoški glasnik : Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 17(1), 49-63.

Internetske stranice:

<http://psychologydictionary.org/expectation/>

<http://www.zakon.hr/z/234/Zakon-o-probaciji>

<http://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>

<http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

<https://pravosudje.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Root%20Folder/MPRH/PDF/Uprava%20za%20zatvorski%20sustav/Web%20PROMET.pdf>

<https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/rad-zatvorenika-i-strukovna-izobrazba/6162>

<https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

<https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Strategije,%20planovi,%20izvje%C5%A1a/C4%87a/Zatvorski%20sustav/Izvjesce%20o%20stanju%20i%20radu%20kaznionica%20zatvora%20i%20odgojnih%20zavoda%20za%202014%20godinu.pdf>

<https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

www.azoo.hr/images/razno/Frljak.ppt

<http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=qa&iid=324>

<http://criminal.lawyers.com/criminal-law-basics/when-is-a-prisoner-released-to-a-halfway-house.html>

<http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Denmark.pdf>

http://cep-probation.org/uploaded_files/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Romania.pdf

http://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=NL

http://cep-probation.org/uploaded_files/Summary%20information%20on%20the%20Netherlands.pdf

http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Netherlands_The.pdf

<http://uksr.hr/>

<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/>

<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/sufinanciranje-putnih-trokova-za-posjetu-djeteta-majci-u-kaznionici-u-poegi-podaci-za-obitelj-i-skrbnike.html>

<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/prirucnik-za-vodenje-radionica-o-mogucnostima-ukljucivanja-u-trziste-rada-za-zatvorenice-i-zatvorenike.html>

<http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/citalacki-program-za-zatvorenice-i-djecu-u-kaznionici-u-poegi.html>

<http://npns.rs/>

<http://www.klix.ba/vijesti/bih/osnovano-udruzenje-pomoc-u-zastiti-prava-zatvorenika/110720059>